Kulturna baština Donjoneretvanskog kraja u kontekstu nastave Prirode i društva

Šetka, Nikolina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:230500

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

University of Zadar Institutional Repository

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja - Odsjek za razrednu nastavu
Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij za učitelje

Nikolina Šetka

Kulturna baština Donjoneretvanskog kraja u kontekstu nastave Prirode i društva

Diplomski rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja - Odsjek za razrednu nastavu
Integrirani preddiplomski i diplomski svučilišni studij za učitelje

Kulturna baština Donjoneretvanskog kraja u kontkstu nastave Prirode i društva

Diplomski rad

Student/ica:
Nikolina Šetka

Mentor/ica:
doc.dr.sc. Tamara Kisovar-Ivanda

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Nikolina Šetka,** ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Kulturna baština Donjoneretvanskog kraja u kontekstu nastave Prirode i društva** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 2020.

SAŽETAK

Tema ovog diplomskog rada je kulturna baština Donjoneretvanskog kraja u kontekstu nastave Prirode i društva. Donjoneretvanski kraj se sastoji od sedam jedinica lokalne samouprave, tri grada: Metković, Opuzen i Ploče te četiri općine: Kula Norinska, Zažablje, Pojezerje i Slivno. Površina područja iznosi $412{,}56\ \mathrm{km}^2$, što je ukupno $23{,}15\%$ površine Dubrovačko-neretvanske županije.

Tijekom izrade diplomskog rada, korištena je znanstvena literatura i internetski izvori vezani uz prostor i kulturnu baštinu Donjoneretvanskog kraja. Od metodoloških postupaka, korištene su metode kvalitativne analize teksta u svrhu prikupljanja podataka u skladu sa znanstvenim standardima za pregledni znanstveni rad. Rad analizira materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu, te je osmišljen izvanučionički nastavni sat „U zavičajnom muzeju“ i nastavni projekti koji sadržavaju baštinske sadržaje Donjoneretvanskog kraja.

Važnu ulogu u odgoju i obrazovanju ima razvitak učeničke svijesti o kulturnim i prirodnim značajkama zavičaja u kojem žive. Kako bi se svijest razvila, potrebno je provoditi zavičajnu nastavu, organizirati projekte i uključivati sadržaje kojim će učenici spoznati specifična obilježja svog zavičaja.

Ključne riječi: kulturna baština, materijalna baština, nematerijalna baština, Donjoneretvanski kraj, baštinski sadržaji u nastavi

ABSTRACT

Cultural Heritage of the Lower Neretva Region in the Context of Teaching Nature and Society

The topic of this master's thesis is the cultural heritage of the Lower Neretva region in the context of teaching primary school subject – Nature and society. The Lower Neretva region consists of seven administrative units - three towns: Metković, Opuzen and Ploče and four municipalities: Kula Norinska, Zažablje, Pojezerje and Slivno. This region covers 412.56 km², which is a total of 23.15% of the area of Dubrovnik-Neretva County.

During the process of writing this master's thesis, various scientific literature and internet sources related to this region and its cultural heritage were used. The methodology of this paper consists of qualitative text analysis for the purpose of data collection in accordance with scientific standards for scientific review. The paper analyzes the tangible and intangible cultural heritage, an extracurricular lesson named as “In the Native Museum” and a teaching projects that contains the heritage elements of the Lower Neretva region.

An important role in upbringing and education has the development of the pupils' awareness of the cultural and natural featuers of the region of their living. In order to develop awareness, it is necessary to conduct Homeland educational contents, organize projects and include content by which students will learn about the specific features of their region.

Key words: cultural heritage, tangible cultural heritage, intangible cultural heritage, Lower Neretva region, heritage facilities in teachin

SADRŽAJ

1. UVOD 2
2. GEOGRAFSKI POLOŽAJ I SMJEŠTAJ DONJONERETVANSKOG KRAJA 4
3. POVIJESNI PREGLED RAZVOJA PODRUČJA 7
4. KULTURNA BAŠTINA 10
5. MATERIJALNA BAŠTINA 11
5.1. Nepokretna kulturna baština 13
5.1.1. Srednjovjekovni stećci 13
5.1.2. Fortifikacijski objekti 16
5.1.3. Sakralni objekti 19
5.2. Pokretna kulturna baština 22
5.2.1. Narona – Vid 23
5.2.2. Prirodoslovni muzej (ornitološka zbirka) 26
6. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA 28
6.1. Folklor i narodna nošnja 30
6.2. Vjerski običaji i priredbe 32
6.3. Gastronomska ponuda 36
6.4. Manifestacije 38
7. NASTAVNO OBLIKOVANJE BAŠTINSKIH SADRŽAJA NA PRIMJERU BAŠTINE DONJONERETVANSKOG KRAJA 41
7.1. Izvanučionička nastava 41
7.2. Nastavni projekt 44
8. ZAKLJUČAK 51
9. IZVORI I LITERATURA 52
10. POPIS GRAFIČKIH PRILOGA 58
11. POPIS TABLICA 59
12. ŽIVOTOPIS 59

1. UVOD

„Priroda i društvo interdisciplinaran je nastavni predmet koji integrira znanstvene spoznaje prirodoslovnoga, društveno-humanističkoga i tehničko-informatičkoga područja. Prirodne znanosti uvode učenika u svijet istraživanja i spoznavanja prirode, a društvene i humanističke znanosti u život ljudi i društvene odnose koji se temelje na uvažavanju i prihvaćanju ljudske prirode“ (MZOŠ, 2019).

Ljudske zajednice naseljavaju prostor svojim jezikom, tradicijom, kulturom, načinom na koji žive i djelatnostima koje obavljaju, povijesnim, ali i suvremenim događajima svakom prostoru dajući mu identitet. Raznoliki prirodni ili izgrađeni krajolici, prirodni resursi i vremenski uvjeti utječu na razvoj različitih skupina djelatnosti, na način kojim ljudi žive i odnos prema okolišu. Obiteljska zajednica uvelike ima značaj u izgradnji nacionalnog identiteta djeteta, gdje ono razvija svijest i upoznaje materinji jezik te postaje svjesno svoje nacionalne pripadnosti. Upoznaje se s povijesti svog zavičaja i domovine te očuvanjem kulturne baštine. Istovremeno pojedinac oblikuje kulturnu, građansku, etičku, zdravstvenu i ekološku svijest, pritom postaje aktivan i odgovoran građanin koji pridonosi boljitku zajednice, prvenstveno izgrađujući sebe (MZOŠ, 2019).

U odgojno – obrazovnim ishodima nastave Prirode i društva od učenika se očekuje da raspravlja o ulozi, utjecaju i važnosti zavičajnoga okruženja u razvoju identiteta te utjecaju pojedinca na očuvanje baštine. Učenik uspoređuje društvo u zavičaju u prošlosti sa sadašnjim društvom, komentira različitosti i sličnosti, navodi događaje iz zavičaja, važne osobe i objašnjava njihov doprinos zavičaju i stavlja ih u povijesni slijed, procjenjuje i objašnjava povezanost baštine s identitetom zavičaja te ulogu baštine na zavičaj, opisuje i imenuje neku od zaštićenih biljnih i/ili životinjskih zavičajnih vrsta te predlaže načine njezina očuvanja i navodi primjere očuvanja prirodne i načina zaštite, povijesne i kulturne baštine zavičaja. Prepoznaje posebnosti svog zavičaja: grb, suvenir, zastavu, običaje, prirodne ljepote, događaje, kulturno-povijesne znamenitosti (MZOŠ, 2019).

Republiku Hrvatsku krasi iznimna geografska raznolikost, što je iznenađujuće za zemlju male površine. S obzirom na prirodno-geografska obilježja, ujedno i bogato kulturno naslijeđe, Hrvatska pripada među turistički atraktivnije europske države. Donjoneretvanski kraj je dio Jadranske regije. Zahvaljujući prirodno-geografskim i društveno-geografskim obilježjima delte rijeke Neretve pripada u poželjan prostora na istočnoj jadranskoj obali (Curić i dr., 2013).

Tema ovog diplomskog rada je *Kulturna baština Donjoneretvanskog kraja u kontekstu nastave Prirode i društva*. Cilj ovog diplomskog rada je pregledno prikazati i analizirati kulturnu baštinu Donjoneretvanskog kraja u okviru nastave Prirode i društva. Metodološki postupci koji su korišteni su metode kvalitativne analize teksta u svrhu prikupljanja podataka u skladu sa znanstvenim standardima za pregledni znanstveni rad.

2. GEOGRAFSKI POLOŽAJ I SMJEŠTAJ DONJONERETVANSKOG KRAJA

Područje *Donjoneretvanskog kraja* u znanstvenoj literaturi još nije dobilo jedinstveni naziv. U 18. stoljeću fra Andrija Kačić-Miošić i fra Luka Vladimirović to područje nazivaju *Neretvanska krajina*. Trpimir Macan (kao i Damir Magaš, koji naknadno usvaja taj naziv) navedeno područje naziva *Donjim Poneretavljem* (Sl. 1), Zoran Curić *Donjoneretvanskim krajem*, Martin Glamuzina *Deltom Neretve*, a Jakša Raguž *Hrvatskim Poneretvljem*. U novinskim se tekstovima najčešće koriste imena *Neretvanska dolina* i *Dolina Neretve*, dok stanovnici ovaj kraj najčešće nazivaju *Donjom Neretvom* ili *Neretvom*. Vidović u svojim radovima navedeno područje naziva *Neretvanskom krajinom* budući da je riječ o povijesno i terenski potvrđenom imenu. Druga bi imena i nazivi područja bila neprikladna za uporabu jer su višeznačna (Vidović, 2013).

Slika 1. Donje Poneretavlje

Izvor: Magaš, 2013: 208

S obzirom da je riječ o fizionomskoj regiji čije granice, a ni sam naziv, nisu u potpunosti definirane, područje istraživanja je određeno na lokalnoj razini na temelju upravno-teritorijalnog ustroja Republike Hrvatske. Donjoneretvanski kraj se sastoji od sedam jedinica lokalne samouprave (Sl. 2), tri grada: Metković, Opuzen i Ploče te četiri općine: Kula Norinska, Zažablje, Pojezerje i Slivno (Tabl. 1). Površina područja iznosi $412{,}56\ \mathrm{km}^2$, što je ukupno $23{,}15\%$ površine Dubrovačko-neretvanske županije. Veći dio područja smješten je u unutrašnjosti kopna, a dijelovi gradova Opuzena, Ploča i općine Slivno su primorski. Najnaseljenija područja Donjoneretvanskog kraja su gradovi Metković, Opuzen i Ploče, a najslabije su naseljene općine Kula Norinska, Slivno, Zažablje i Pojezerje (Polić i dr., 2016).

Slika 2. Jedinice lokalne samouprave u Donjem Poneretavlju

Izvor: Šetka, 2018:8

Tablica 1. Površina i broj naselja po gradovima i općinama Donjeg Poneretavlja

Jedinice lokalne samouprave	Površina (km²)	Naselja
Grad Metković	50,88	Dubravica, Glušci, Metković, Prud, Vid
Grad Opuzen	24,06	Buk Vlaka (desna obala Male Neretve), Opuzen, Pržinovac
Grad Ploče	129,57	Baćina, Banja, Komin, Peračko Blato, Plina Jezero, Ploče, Rogotin, Staševica, Šarić Struga
Općina Kula Norinska	60,82	Borovci, Desne, Krvavac, Krvavac II, Kula Norinska, Matijevići, Momići, Nova Sela, Podrujnica
Općina Pojezerje	33,53	Brečići, Dubrave, Kobiljača, Mali Prolog, Otrić-Seoci, Pozla Gora
Općina Slivno	52,77	Blace, Duba, Duboka, Klek, Komarna, Kremena, Lovorje, Lučina, Mihalj, Otok, Podgradina, Pižinovac, Raba, Slivno Ravno, Trn, Tuštevac, Vlaka (lijeva obala Male Neretve), Zavala
Općina Zažablje	60,93	Badžula, Bijeli Vir, Dobranje, Mislina, Mlinište, Vidonje
Ukupno	412,56	Donjoneretvanski kraj (56)

Izvor: Polić i dr. 2016.

Prostor Donjoneretvanskog kraja, za vrijeme SFRJ, bio je uređen između Općine Metković i Općine Ploče. One su zajedno sa 20 drugih općina činile Zajednicu općina Split (Rendulić, 1974). Prije osamostaljenja Hrvatske, gradovi Metković i Opuzen, općine Kula Norinska, Slivno, Zažablje i Pojezerje, sačinjavali su Općinu Metković (Glamuzina i dr.,2010). Općinu Ploče formirali su današnji Grad Ploče, naselja Gradac, Podaca i Brist koji danas tvore Općinu Gradac (Glamuzina i Glamuzina, 1998). 29. prosinca 1992. godine na sjednici Sabora Republike Hrvatske, donesen je zakon o uređenju županija, gradova i općina. Zakonom su određene granice današnje regionalne i lokalne samouprave (Narodne novine: Službeni list Republike Hrvatske, 1992).

Središtem navedenog područja prolazi rijeka Neretva po kojoj je područje i dobilo naziv. Formirana je delta zbog koje se cijelo područje izdvaja u prirodno-geografskom (fizionomskom), ali i društveno-gospodarskom aspektu. Delta Neretve od Metkovića do ušća okružena je granicama dinarskih planina sa sjevera i sjeveroistoka, a podgradinsko-slivanjskim brdima s juga (Magaš, 2013).

3. POVIJESNI PREGLED RAZVOJA PODRUČJA

Neki dijelovi narodne povijesti i dandanas nisu razrađeni, ostali su gotovo neistraženi, netaknuti. Među njima je i hrvatska narodna povijest koja pripada svijetlim točkama naše prošlosti. Takva je i Neretva, nekad kolijevka Neretvanske oblasti, koja se protezala od rijeke Cetine do Neretve, jednim dijelom je zahvaćala i unutrašnjost, ali i otoke Brač, Hvar i Korčulu. Može se reći da je bila ujedno i jedna od prvih organiziranih i samostalnih oblasti koju su oformili naši preci, nakon doseljenja u ove krajeve. Već spomenuti naziv, Neretvanska krajina, veliko je i opsežno područje vrijedno istraživanja za svakog povjesničara. Trebalo bi prethodno istražiti pojedina povijesna područja, djelatnost stanovništva, povjesne ličnosti i ljude koji su imali velik utjecaj na razvoj ovog kraja (Smoljan, 1988).

Poneretavlje su u ranom srednjem vijeku naselila hrvatska i slavenska plemena. Od Neretve do Cetine proteže se čuvena Paganija. Bila je to zemlja nekrštenih gusara, o čemu nas u 10. stoljeću izvještava bizantski car Konstantin Porfirogenet. Kada su se naselili u nove krajine, Slaveni su se smjestili uz rijeke uz koje su se prostirale velike nizine. Naseljeni kraj dobio je naziv po glavnoj rijeci, pa su se i njezini stanovnici prozvali Neretvani. U 10. st.u svom „Ljetopisu“, pop Dukljanin, spominje županu Neret. Tim saznanjem obilježena je zemlja i kraj oko Neretve. S obzirom na to da se neretvanska vlast širila i samim tim dobila novo značenje, njezin pojam je postao toliko utjecajan pa se proširio i na otoke (Jerkić, 2018).

Stanovnici našeg primorja, a i susjednih krajeva, neprestano su bili na udaru s kopna i mora zbog čega su se neprestano događale promjene. Ime Neretve je tako u nekadašnjoj Neretvanskoj oblasti i neretvanskoj krajini, pripalo matici, koja je kasnije kako je vrijeme prolazilo dobila i svoj geografsko-ekonomski pojam (Smoljan, 1988). Granice Neretvanske krajine definirane su otprilike: zapadna granica koja odvaja Neretvu od primorja proteže se od izvora Žrnovnice, zatim se nastavlja selima, Momići, Baćina, Perka, Doljane, Pasičina, Brista, Miluša, Grčenik, Vidonja, Rujnica, Bagalovići, Vratar, Plina, Borovci, Struge, pa sve do točke zvane Kuti. Neretvanska krajina je tijekom cijele svoje povijesti vjerodostojno čuvala geografsku cjelinu, a njezini su se centri smjenjivali. U starom vijeku - Narona; u srednjem vijeku – Gabela; zatim Opuzen, Metković i danas Ploče (Macan, 1990).

Metković i njegovo okolno područje bili su naseljeni već u prapovijesno doba. Na brdu Predolcu, pronađeni su ulomci zemljanih posuda na čijim je padinama nastalo naselje Metković. U staroj jezgri Metkovića nije pronađeno rimskih tragova. Samo četiri kilometra sjeverozapadno od Metkovića, u selu Vid, u drugom stoljeću pr. n. e. nastao je rimski grad

Narona. Nakon propasti Narone, koja je nastupila u sedmom stoljeću, u Donjoneretvanskom kraju nije se razvilo slično naselje, sve do najnovijeg doba. Nakon što je izgubljena hrvatska samostalnost kraj je često morao mijenjati gospodare koji su se snažno borili da bi pridobili važni trgovački i strateški put koji se protezao dolinom Neretve. To su bili Mlečani, bosanski vladari, ugarsko-hrvatski kraljevi, Austrija, Francuska pa na samom kraju opet Austrija, točnije Austro-Ugarska (Jurić, 1989).

Grad Metković smješten je na sjevernom rubu delte, nedaleko od prirodne granice (Gabela – Dračevo) koja razdvaja Gornjoneretvansku od Donjoneretvanske delte. Koliko je do sada poznato, Metković se prvi put spominje u dokumentima iz 1422. godine, kao poljoprivredno-ribarsko naselje. Duži vremenski period nakon toga bio je vodeće seosko i ratarsko naselje na području Donjoneretvanske delte. Za vrijeme vladavine francuske uprave, Metković je postao općinsko središte 1812. godine. Godine 1836. nakon katastarskih izmjena, u katastarski plan bio je ucrtan i Metković. U vrijeme vladavine francuskog cara Napoleona izgradila se cesta Knin – Sinj – Vrgorac – Metković – Dubrovnik. Osim gospodarskih, Metković je preuzeo i upravne funkcije cijele Donjoneretvanske delte. Razvoj grada trajao je sve do 1990. Nakon toga pa sve i do dandanas, zbog prestrukturiranja gospodarstva, gubi gospodarske funkcije koje je nekad imao. Sve je to s vremenom utjecalo da Metković preda vodeću gospodarsku ulogu Pločama ili Opuzenu (Galić, 2011).

Ploče su se 1387. prvi put spomenule u dokumentima Povijesnog arhiva koji se nalazi u Dubrovniku. U dokumentu Ploče nisu imale status grada, već se spominju kao zaljev u kojem je trgovac trebao preuzeti pošiljku domaćih životinja koje je trebao prodati u Dubrovniku. Dok je Austro-Ugarska bila na vlasti, smatrali su da je zaljev savršeno mjesto gdje bi mogla biti morska luka. Prema nacrtima Borisa Karakoze, 1939. počinju prvi radovi na izgradnji luke. Izgradnja luke nailazila je na prepreke i kritike te se na sve načine pokušavalo dokazati da je riječ o preskupom i nevažnom projektu. No ipak 15. srpnja 1945. godine luka Ploče (Sl. 3) puštena je u rad. Uz luku bila je i željeznica koja je označavala početak rada javnog prometa (URL 1). Nakon Drugog svjetskog rata možemo reći da počinje prava povijest Ploča. U to vrijeme doselilo se mnogo stanovnika, koji su imali u planu obnoviti luku i željeznicu. Ime grada se puno puta izmijenilo (Kardeljevo), ovisno o političkim režimima. Konačni naziv *Ploče* dobiva 1990. godine. Kako se razvijao grad, tako se razvijala i luka. Može se reći da su Ploče gradić koji je drugačiji od drugih gradova na hrvatskoj obali. Sadrži neobičnu arhitekturu koja datira još iz vremena socijalizma, prirodne znamenitosti i ljepote (URL 2).

Slika 3. Brodovi usidreni u luci Ploče

Izvor: URL 1

Opuzen se smatrao centrom agrarno navrjednijeg dijela delte Neretve. U srednjem vijeku su na tom mjestu Dubrovčani izgradili utvrdu Posrednica, kako bi osigurali i zaštitili trgovačke interese na ušću rijeke Neretve (Jurić, 1990). Posrednica je sa sjeverne strane bila omeđena Neretvom, s južne strane Malom Neretvom, a more ju je oplakivalo sa zapada. Hrvatsko-ugarski vladari, na mjestu gdje je podignuta Posrednica, podižu utvrdu Koš, a kasnije Mlečani Fort Opus. Godine 1684. podignuta je Potonja, a Opuzen po njoj dobiva ime. Od spomenutih utvrda, nisu se sačuvali ostaci, ali o njima svjedoče povijesni izvori. Opuzen je najstarije kulturno-prosvjetno i upravno središte donjoneretvanskog kraja, gdje je izrađena i prva pučka škola 1798. godine (Curić, 1994). To je do 1845. godine bila jedina pučka škola u dolini Neretve, sve dok se u 19. stoljeću nisu otvorile škole u Metkoviću i ostalim manjim mjestima. Sve do 1840. godine u školama su predavali isključivo svećenici, a od te godine to su mogli i civili (URL 3). Zadnjih desetljeća, Opuzen doživljava postupni gospodarski razvoj. Postao je raskrižjem prometnih i cestovnih pravaca i vodećim hrvatskim središtem u proizvodnji agruma (Curić, 1994).

4. KULTURNA BAŠTINA

Kulturu možemo promatrati kao društvenu i povijesnu kategoriju, odnosno kao proces djelovanja društva i pojedinca. U korelaciji je s proizvodnjom duhovnih i materijalnih dobara, sa stupnjem razvoja tehnike i znanosti, tako i s politikom koja uređuje pojedina društva. Kulturna baština dio je sadržaja kulture i značajna je po tome što sadrži vrijednosti i ljepote koje produhovljuju i obogaćuju ljudske živote. O njoj se može govoriti s više različitih značenja i zadaća koje u sebi nosi (Kuščević, 2015).

„Kulturna baština, materijalna i nematerijalna, zajedničko je bogatstvo čovječanstva u svojoj raznolikosti i posebnosti, a njena zaštita jedan je od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta. Kulturnu baštinu čine pokretna i nepokretna kulturna dobra od umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkog i znanstvenog značenja“ (URL 4).

Baština, drugim riječima djedovina ili očevina, predstavlja cjelokupnost kulturnih dobara ili kulturnog naslijeđa, uključujući pojedinačna pokretna, nepokretna i nematerijalna kulturna dobra. Iako kad čujemo riječ baština prvenstveno mislimo na kulturnu nematerijalnu i materijalnu baštinu šireg zavičaja, ali i užeg zavičaja, ona je kompleksan pojam i obuhvaća baštinu pojedinih obitelji (nakit, obiteljske stare fotografije, narodnu nošnju, etnografske predmete, instrumente i sl.). U svakom slučaju, treba napomenuti da baština, izuzev kulturne baštine, podrazumijeva i prirodnu baštinu (Kostović-Vranješ, 2015).

Konferencija Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu koja se održala u Parizu od 17. listopada do 21. studenog 1972. naglašava da kulturnoj i prirodnoj baštini sve više prijeti uništenje ne samo tradicionalnim uzrocima propadanja, nego i promjenom ekonomskih i socijalnih uvjeta koji pogoršavaju situaciju s još strašnijim uništavanjima ili oštećenjima. Pogoršanje ili nestajanje bilo kojeg predmeta prirodne ili kulturne baštine predstavlja veliko osiromašenje baštine svakog naroda. Nakon Konvencije i preporuka s drugih međunarodnih konvencija, mnoge su zemlje napravile velike korake kako bi zaštitili kulturno i prirodno naslijeđe i iskoristili ih u turističke svrhe (URL 5).

U Bruxellesu 1976. godine održan je seminar gdje se na prijedlog Međunarodnog savjeta za spomenike i mjesta usvojio Dokument kulturnog turizma. 28.lipnja 1985.godine u Sofiji održala se Skupština Svjetske turističke organizacije. Usvojena je Deklaracija o promociji i zaštiti povijesne, prirodne i kulturne baštine u turističke svrhe. Nematerijalno kulturno i povijesno nasljeđe obuhvaćalo je zanate, tehničke profesije, folklor, profesije tradicionalnog tipa, običaje, predstave, priredbe, narodne festivale, crkvene obrede i razna sportska

događanja. Time je nadopunjen pojam kulturne baštine koji je do tada bio jer je sad kulturna baština obuhvaćala i povijesna naselja i gradove, kulturni krajolik u kojem ljudi održavaju stoljetnu aktivnost, stvarajući novu narodnu tradiciju. Od tada pojam kulturne baštine poprima nove dimenzije koje su se trebale gledati kao cjelina, kako bi se pojedini segmenti mogli razumjeti i u povijesnom kontekstu, tj da te povijesne činjenice prihvati autohtono stanovništvo, ali i turisti. Kulturna baština, koja je sada imala novi kontekst, vezivala se uz specifično područje. Pri određivanju pojedine kulturne baštine mora se uzeti u obzir i činjenica da kulturna baština neke regije ili države može biti bogata povijesnim tragovima i svjedočanstvima prijašnjih kultura ili naroda koji su boravili na tom području tijekom povijesti i time pridonijeli stvaranju kulturnog okružja. „Osnovna strategija koja ističe moguće korištenje izvora kulturne baštine uključuje:

- promotivnu
- turističku
- znanstvenu eksploataciju kulturne baštine“ (Gredičak, 2009:198).

Za kulturu možemo reći da je temeljna društvena činjenica, sveukupnost načina na koji žive ljudske skupine, bez kojih nije moguće razumjeti povijest i razvoj pojedinog društva i naroda. Bez nje nije moguć ni život određenog pojedinca jer predstavlja osnovnu antropološku datost. Ako govorimo o odgoju, obrazovanju i kulturi, shvaćamo da primjećujemo međusobnu povezanost. Dijete ili čovjek zajedno sa svojim spoznajama ima moć shvaćanja kulture i prenošenja njezine vrijednosti, samim time i stvarati novu kulturu (Kuščević, 2015).

5. MATERIJALNA BAŠTINA

Kulturna baština je podijeljena na materijalnu i nematerijalnu baštinu, odnosno na onu kojoj su glavni nositelji kulture predmeti ili kompleksnije prostorne strukture kao što su gradovi, arhitekture, kulturni krajolik ili arheološki ostatci i onu koja posreduje materijalnom svijetu, ali pripada području duha. Materijalnu kulturnu baštinu dijelimo na pokretnu i nepokretnu (Kuščević, 2015).

„S obzirom da materijalna kulturna baština generira dvije vrste vrijednosti, neekonomsku (kulturnu) i ekonomsku (uporabnu i neuporabnu), proces vrednovanja zahtijeva holistički pristup. Kako bi se objasnile specifičnosti procesa vrednovanja, bilo ekonomskog ili neekonomskog (kulturnog), potrebno je razumjeti razlike između spomenutih vrsta vrijednosti

kulturne baštine. Definirajući tako iste pojmove i vrste vrijednosti brojni su autori koristili različitu terminologiju kao što je intrinzična i instrumentalna vrijednost kulturne baštine“ (Matečić, 2016:76).

„Intrinzična vrijednost predstavlja samu srž materijalne i nematerijalne vrijednosti. Jednako kao što je bilo izazovno definirati pojam kulture općenito, zahtjevno je izvući i specificirati različite dimenzije intrinzične vrijednosti kulturne baštine, odnosno njene bazične, nerazdvojive vrijednosti“ (Matečić, 2016:77). „Instrumentalna se vrijednost prepoznaje u važnosti koju kulturna baština ima u društvenom i ekonomskom razvoju“ (Dümcke i Gnedovsky, 2013:7).

Autor navodi da se „kulturna vrijednost materijalne baštine dekonstruirala u sljedeće karakteristike:

- Estetska vrijednost – vizualna karakteristika lokaliteta kulturne baštine; ljepota koja se može interpretirati u širem smislu koristeći i osjetila njuha, sluha i opipa; kvalitete krajolika i okruženja samog lokaliteta dalje doprinose estetskoj vrijednosti lokaliteta kulturne baštine. Generalno se osjećaj blagostanja pripisuje ovom tipu vrijednosti.
- Simbolička vrijednost – odražava etnički identitet zajednice; simbolizira iskustva i doživljaje povijesne i kulturne važnosti; predstavlja značenja i ima važnu obrazovnu funkciju.
- Duhovna/vjerska vrijednost – odražava sveta vjerska značenja lokaliteta proizašla iz vjerovanja i učenja organizirane religije. K tome, može se doživjeti kao osjećaj strahopoštovanja, ushita, čuđenja, vjerskog priznavanja itd.
- Društvena vrijednost – ogleda se u zajedničkim vrijednostima i vjerovanjima koje međusobno povezuju društvene grupe; omogućava i olakšava društvene mreže i veze; doprinosi društvenoj stabilnosti i koheziji u zajednici.
- Povijesna vrijednost – intrinzična vrijednost lokaliteta; manifestirana pomoću predmeta, artefakata naslijeđenih iz prošlosti. Dio je suštinske odlike i značenja elemenata baštine.
- Vrijednost autentičnosti – ogleda se u jedinstvenim karakteristikama i integritetu lokaliteta.
- Znanstvena vrijednost – proizlazi iz znanstvenog sadržaja i istraživačkih praksi“ (Matečić, 2016:77-78).

5.1. Nepokretna kulturna baština

Nepokretnu kulturnu baštinu, koja ima utvrđeno svojstvo kulturnog dobra, sačinjavaju kompleksi građevina i/ili pojedine građevine, krajolici i povijesno-kulturne cjeline. Nju predstavljaju graditeljska baština od pojedinačne građevine pa sve do jedne cjeline (skupini građevina) odnosno jedno područje, tj. krajolik. „Nepokretno kulturno dobro može biti:

- grad, selo, naselje ili njegov dio
- građevina ili njezini dijelovi, te građevina s okolišem
- elementi povijesne opreme naselja
- područje, mjesto, spomenik i obilježje u svezi s povijesnim događajima i osobama
- arheološko nalazište i arheološka zona, uključujući i podvodna nalazišta i zone
- područje i mjesto s etnološkim i toponimskim sadržajima
- krajolik ili njegov dio koji sadrži povijesno karakteristične strukture, koje svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru
- vrtovi, perivoji i parkovi
- tehnički objekt s uređajima i drugi slični objekti“ (URL 4).

5.1.1. Srednjovjekovni stećci

Stećke općenito definiramo kao kamene, nadgrobne spomenike koji imaju originalnu umjetničku vrijednost. U velikom broju su sačuvani na području teritorija Bosne i Hercegovine, a u Slavoniji, Lici i Dalmaciji javljaju se u manjem broju. U donjoneretvanskom kraju, stećci su najrasprostranjeniji i najbrojniji srednjovjekovni spomenici. To su srednjovjekovni spomenici pojedinih naroda i odraz njihove kulture u tom vremenu, koju su s obzirom na kršćansku vjeru, pokušavali oplemeniti. Primajući kršćanstvo, Hrvati nisu odbacili običaje koji su povezani s dotadašnjom, poganskom religijom (Curić, 1994).

U oblikovnom i umjetničkom smislu, neretvanski stećci nisu daleko od okvira uobičajenih osobina stećaka, posebno se ne razlikuju od stećaka na susjednom području, ali ipak uočavamo određene osobitosti neretvanskog prostora. Sanduci su najčešći oblik stećaka i pronalazimo ih na većini područja, ploče su zastupljenije na području Pojezerja, Slivna i Pline, a sljemenjaci su podjednako rasprostranjeni na obalama rijeke Neretve. Sljemenjaci i sanduci na postolju rasprostranjeni su na lijevoj obali, na Slivnu i u Dobranjama. Ploče i amorfne sanduke pronalazimo na svim grobljima, iako su jako rijetki. Većinu stećaka krasi kvalitetna obrada i izrada površine te korištenje niskog reljefa kao tehnike klesanja. Stećci koji su ukrašeni, u većini slučajeva riječ je o jednoj plohi, najčešće gornjoj, jer je gornja ploha

najviše vidljiva. Mali broj stećaka, njih jedanaest, nosi ukras na dvije ili više ploha, na sanducima i pločama i na jednom sljemenjaku (Volarević, 2020).

Neki su se simboli i običaji na stećcima mogli povezati s kršćanskom vjerom, tako su na stećcima bili vidljivi križevi s polumjesecom i zvijezdom, što je bio znak vjere u obnovu života (Curić, 1994). Križ je u pretkršćanskoj umjetnosti uvijek simbolizirao Sunce, pa je tako i na stećcima predstavljao jedan od kršćanskih znakova. Sličnu simboliku imaju motivi polumjeseca i rozete. Bordure su imale ukrasnu funkciju, imitirajući rimske nadgrobne spomenike ili lijesove. Bile su ispunjene stiliziranom viticom, vinovom lozom ili trolistom, što je upućivalo na simbol kršćanstva. Kada bi bili prikazane ljudske figure, mačevi, noževi i štitovi s njima, pretpostavljalo se da pokojnik ima veze s viteškim ili ratničkim staležom. Ako bi bila prikazana plesna povorka, tumačila se na razne načine, od plesova mrtvih do posmrtnih plesova što je bilo karakteristično za zapadnu umjetnost. Prikaz lova upućivao je na kontekst vječnih lovišta, a možda je samo prikazivalo status pokojnika. Zanimljiv je prikaz iz Novih sela, gdje dvije muške figure prikazuju pokojnike ili možda njihovu posmrtnu gozbu. Također su bili prisutni i životinjski likovi, janje koje nosi križ predstavlja prikaz Jaganjca Božjeg, dok su ptice simbolizirale dušu pokojnika (Volarević, 2020).

Na neretvanskom prostoru, terenskim su pregledom utvrđena 44 položaja na kojima pronalazimo stećke, odnosno kamene, nadgrobne spomenike. Južno od rijeke Neretve se nalazi deset položaja, koji su površinski manji nego oni na sjevernijem dijelu na kojem ima 34 položaja. U literaturi je većina položaja bila poznata, ali nedostajali su opširni opisi spomenika i njihovog položaja, manji dio je bio istražen i obrađen, dok je jedan položaj bio nepoznanica. Ostatci groblja sa stećcima nalazili su se na 34 položaja, od čega je 14 položaja na grobljima bilo djelomično ili potpuno uništeno te su se ti stećci iskorištavali samo za građevinski materijal. Crkva Male Gospe na Dobranjama (Sl. 4) i groblje na Proviću (Sl. 5), dva su položaja koja su zakonski zaštićena i pripadaju kulturnom dobru. Danas su spomenici i groblja ugroženi zbog pljačkanja, gradnje i zapuštenosti. Po jedan spomenik ima deset položaja, s toga se ne može govoriti o postojanju groblja nego se smatra da su ti stećci doneseni naknadno (Volarević, 2020).

Neki od stećaka u Neretvi smješteni su i u Otrićima (Gračina-dva stećka, Glavica-pet stećaka/vijenac, bordura), Strugama (Privor-četrnaest stećaka/križ, bordura, vijenac, ples, Crkvine-šest stećaka/križ, ljudska figura), Borovcima (Zanoge-44 stećka, crkva sv. Nikole-jedan stećak/rozeta, štit, mač), Desnama (crkva sv. Jure-tri stećka/mač, rozeta),, Novim selima (Vrućica- pet stećaka/križ, ljudska figura, mač, rozeta, vijenac, bordura, spirala), Dragoviji (crkva sv. Ivana-sedam stećaka, Baćini (crkva sv. Luke-osam stećaka/polumjesec, rozeta,

Sladinac-dva stećka/križ, polumjesec, rozeta), Vidonjama (Podgrlić-tri stećka/križ, polumjesec, rozeta, Podgrlić-tri stećka/križ, polumjesec, rozeta, Matića kuće-jedan ulomak stećka/križ, spirala) (Volarević, 2020).

Osim spomenutih, važno je istaknuti i lokalitet Grebine, koji se nalazu u blizini Ploča gdje je pronađeno postojanje 8 kamenih gomila i 22 stećka. Od 22 spomenika, 4 su amorfna spomenika, 18 ih je obrađeno u cijelosti ili djelomično. Na Grebinama se nalaze niži oblici stećaka, čija je visina većinom od 20 do 45 centimetara (Šunjić, 2009).

Slika 4. Crkva Male Gospe, Dobranje

Izvor: URL 6

Slika 5. Slivno – Prović

Izvor: URL 7

5.1.2. Fortifikacijski objekti

Fortifikacije ili utvrde su vojne konstrukcije i građevine namijenjene isključivo obrambenom ratovanju. Mogu pripadati različitim razdobljima povijesti i prikazuju stupanja razvoja vojne tehnike. Utvrde su različitih veličina i oblika; neke imaju izgled razvučene linije (gradske zidine Dubrovnika, Stonske zidine, zidine Molunta), druge su poput kule pravokutne osnove ili okrugle, a bilo je i onih mnogostranih i nepravilnih. Građene su da budu jake, da njihova vještina i masivnost kojom su građene predoče smisao za stil i oblikovanje. Mnogi vojni objekti nazivali su se forovi ili fortovi, obuhvaćajući velike utvrde i tvrđave, ali i one najmanje koje su nazivali fortice. Bedemi ili gradske zidine su fortifikacije, ali ne moramo ih nužno karakterizirati i kao utvrde. Utvrde imaju funkciju da uspore napadača u osvajanju i kao zaštita koja braniteljima omogućava zaklon od neprijateljskih napada. Obrambenu ulogu su imale samo pojedine utvrde, a druge su služile kao postaje pri osvajanju novih teritorija. Opsadama koje su trajale duže od godinu dana, utvrde složenije građe bi se mogle odupirati. Graditelji fortifikacija bi osigurali nastambe i vodu za posadu, te bi tako nastajale dvorane, zdenci i goleme cisterne. Utvrde nije bilo lako osvojiti pa se na njih išlo jurišem. Na vrata zidina jurišalo se ovnom za rušenje, katapultima i opsadnim kulama. Nije svaka fortifikacija imala istu ulogu, tako su neke služile za zaštitu širih područja i gradova pomoću obrambenih sustava, a neke za pojedinačne zgrade (Dumbović-Bilušić, 2016).

Zaštićene uzdignute čvrste građevine i utvrde analizirat ćemo onako kako su i nastajale, kronološkim redom. Južno od Opuzena možemo pronaći ostatke utvrde Brštanik. U puku ćemo čuti naziv Gradina i Fortica. Po tom nazivu, naselje ispod utvrde naziva se Podgradina. Utvrda Brštanik zaštićena je 1964. godine, a povjesničari se ne mogu složiti iz koje točno godine datira gradnja. Kao godina gradnje pominje se 1373., kada je na vlasti bio tadašnji bosanski kralj Tvrtko. S obzirom na elemente gradnje donjeg dijela utvrde, može se pretpostaviti da temelji potječu još iz rimskog doba. Smatra se da su u Brštaniku glavnu ulogu imali Dubrovčani koji su je sredinom 15. stoljeća razorili kako je Turci ne bi mogli koristiti. Mlečani su obnovili utvrdu 1686. godine kako bi obranili Opuzen. Godine 1878. za vrijeme okupiranja Bosne i Hercegovine, austrijske vlasti su je popravile pa im je poslužila za bolnicu i smještaj radnika. Brštanik je bio uništen u požaru prije drugog svjetskog rata, a danas je zapušten (Curić, 1994).

Kula norinska (Sl. 6) najvažniji je fortifikacijski ostatak smješten na desnoj obali rijeke Neretve, gdje se u rijeku Neretvu ulijevala rijeka Norin. Smatra se da je sagrađena oko 1500.godine za vrijeme osmanskog vladara Kodže Mustafa-paše Uščuplije i služila je kao obrambeni sustav rijeke Neretve, koju su sačinjavali današnja Gabela, Počitelj i Čitluk.

Poznati osmanski putopisac, Evlija Čelebi (17. stoljeće), opisuje Kulu kao utvrdu sa sedam katova koja je imala pristanište za brodove, džamiju i skladišta za hranu i oružje. Priča o kuli kao utvrdi sa sedam katova, koji su nestali i potonuli u močvari, prepričavala se usmenom predajom. Kula je puno puta stradala u mletačko-osmanskim ratovima, a bila je i minirana od strane Mlečana, pa je bila obnavljana više puta. Zato se smatra da cijela građevina datira iz 17. stoljeća, tj. sa samog kraja s obzirom da su vidljive karakteristike načina gradnje i stila te se ne uočavaju oštećenja koja su se navodila u povijesnim izvorima. Kula norinska građena je od opeke i klesanog zida. Danas je vidljivo da je to monumentalna kružna kula koja ima profilaciju na vanjskom dijelu plašta, zidove debljine oko 2 metra, raščlanjena je dubokim prozorima koji su služili za topove, što karakterizira mletačku arhitekturu 17. stoljeća (Vekić, Volarević 2016).

Slika 6. Kula Norinska

Izvor: URL 8

Nonkovića kula datira iz 17.stoljeća, a predstavlja simbol otpora i junaštva Neretvanina koji se suprotstavio tuđincu. Nalazi se u naselju Klek i danas privlači brojne turiste. Kula je građena od klesanog kamena, pravilnih četvorina, a ima oblik pravilnog četverokuta. Na pročelju, sa zapadne strane, nalaze se ulazna vrata i iznad njih je grb obitelji po kojoj je kula dobila ime. Kula, kao i kuće koje se nalaze u blizini kule, privatno su vlasništvo. Još jedna kula iz 17.stoljeća nalazi se na ulazu u selo Podaca i naziva se mletačka kula. Građena je od pravilnog i sitnog kamena i ima dva kata od kojih je gornji kat djelomično srušen. Nad prizemljem u unutrašnjosti, sačuvan je svod polukružnog oblika. Na istočnom i južnom dijelu zida vidljivi su tragovi obrane (Curić, 1994).

Ruševne zidine Smrdan-grada (Sl. 7) nalaze se iznad Kleka. Utvrda koju i danas možemo vidjeti, trokutastog je oblika i ima bedeme koji se prostiru oko 50 metara sa svake strane. Sagrađena je krajem 17.stoljeća, točnije 1689.godine kada grad od Turaka preuzimaju Mlečani. Uz južni bedem smještena je crkva sv. Roka, jednobrodna građevina koja ima zvonik na preslicu i pravokutnu apsidu (URL 9). Povijest Smrdan-grada usko je povezana i za povijest Neretvana i njihove hrabrosti pred Turcima. Jednom su prilikom, pokušavajući opsjesti grad, Turci pretrpjeli stravične gubitke. Njihova mrtva tijela ostala su ležati na samom ulazu u grad te se osjetio jaki smrad i to je navelo stanovništvo da utvrdu iznad Kleka nazovu Smrdelj ili Smrdan grad (URL 10).

Slika 7. Smrdan grad

Izvor: URL 11

U naselju Vid, zaštićenoj arheološkoj cjelini, nalaze se spomenici koji su vrijedni i posebno zaštićeni. Erešova kula jedan je od zaštićenih spomenika i izgrađena je na južnom zidu rimske Narone. Građena je od kamena nepravilnog oblika, a sadrži prizemlje i dva kata. Vrata i pozori su maleni i na samim rubovima se nalaze kameni okviri. U zidovima su vidljivi natpisi, kameni ulomci, dijelovi figuralne skulpture i ukrašena arhitektura. Kula datira iz 19. stoljeća, a graditelj joj je svećenik Bariša Ereš koji je koristio lokalnu seosku gradnju. Po načinu zidanja i obliku kule, pokazuje se graditeljeva želja da istakne povijesno i rimsko značenje Vida s obzirom da je to naselje nastalo na mjestu stare Narone. Erešova kula danas je privatno vlasništvo, a 1971. godine upisana je u spomeničku baštinu (Curić, 1994).

5.1.3. Sakralni objekti

Kroz povijest u donjoneretvanskom kraju izgrađeno je mnogo sakralnih objekata i neki od njih su vrlo značajni povijesno-kulturni spomenici. Građevine se razlikuju po vremenu u kojem su izgrađene, lokaciji, kulturnoj vrijednosti i očuvanosti. Mnoge crkve su nastale u davnoj prošlosti i time privlače pozornost brojih posjetitelja. Između zaljeva Ploče i Baćinskih jezera pronađeni su arheološki dokazi još iz antičkog doba. U tom području, već u prvim stoljećima kršćanstvo je bilo raširenо, što nam svjedoče ostaci bazilike sv. Andrije (Dugandžić, 2013). Uočeni su ostaci bazilike sv. Andrije koja datira iz 6. stoljeća. Izvanka, ali i iznutra arheološkog kompleksa, pronađeno je nekoliko grobova koji su bili uništeni nakon što se počela graditi Jadranska magistrala. Pronađeni su ostaci skulpturalni dijelovi (ulomci opeke, komadi stupa...) i arhitekture iz starokršćanskog razdoblja. Također su vidljivi fragmenti iz kasnoantičkog razdoblja koji govore o različitosti kultura na tom području. U bazilici se jasno vidi longitudinalni prostor na čijem se završetku nalazi apsida. Zid apside sačuvao se do visine od 1,5 metara, a bočni kameni zidovi do jednog metra. Bazilika sv. Andrije upisana je u spomeničku baštinu 1970. Godine i zaštićeni je spomenik od velikog značaja (Curić, 1994).

Važno je spomenuti i baziliku koja se u prošlosti nalazila ispod temelja današnje crkve u Vidu. Njezini temeljni zidovi potječu iz 5. stoljeća i danas se nalaze u okolišu crkve. Tlocrt bazilike je bio kvadratnog oblika, širina joj je bila 25 metara, a dužina približno 30-ak metara te je djelovalo da je bazilika trobrodna. Istraživanjem su pronađeni dijelovi krsnog zdenca koji je bio rađen od žbuke, dijelovi ciborija i oltarne pregrade, što ukazuje na bogato ukrašenu unutrašnjost same bazilike. Crkva sv. Vida jednobrodna je građevina čije je usmjerenje uzdužno. Fra Marijan Lišnjć, makarski biskup, 1670. Godine spominje crkvu i navodi titular Sv. Vida. Jedan dio kamenog plašta bazilike uklopljen je u novu crkvu. Sjeverni dio zida koji je pripadao bazilici bio je neiskorišten pa je utemeljen novi. Starije polukružno svetište bilo je drugačijeg promjera od novog, kvadratnog. Glavno pročelje rastvoreno je velikim brojem prozora i otvora i to je bio jedinstven primjer gradnje sakralnih objekata u Donjem Poneretavlju. To je bilo karakteristično za arhitekturu baroka koja će kasnije biti karakteristična i za crkve u Makarskom primorju. Crkva sv. Vida doživljava promjenu na samom početku 20. stoljeća. Na zapadnom pročelju gdje su bila tri prozora, pridodani su kameni okviri. Nadograđen je betonski zvonik, drveni strop u unutrašnjosti i oltarna pregrada. Kasnije je također nadodan i pročelni trijem, no u literaturi se ne spominje da nije već postojao s obzirom da je on bio glavna karakteristika sakralne arhitekturu iz 17. stoljeća. Posljednju obnovu crkva doživljava početkom 20. Stoljeća (Vekić, Volarević, 2016).

Na ušću „Male Neretve“, koja se u Opuzenu odvaja i ulijeva u more, nedaleko od naselja Blace, smjestio se otočić Osinj. U njegovom zapadnom dijelu sagrađena je kasnosrednjovjekovna crkva sv. Ivana (Jeličić – Radonić, 1995). Osinj dužinom zauzima gotovo kilometar površine. Godine 1980. U pokušajima obnavljanja crkva sv. Ivana pronađeni su ugrađeni ulomci pilastra i pluteja oltarne ograde, kamenih posuda te stupova koji pripadaju razdoblju starokršćanstva. Moglo se zaključiti da pripadaju iz bizantske utvrde koja se nalazila na jugoistočnoj strani otoka, a pripadala je uzvisini Gradini. U utvrdi je pronađeno ostataka zidova mnoštva građevina, a središnji dio zauzeli su ostatci starokršćanske crkve. Kontrafori, između kojih se nalaze prozorski otvori, jasno potvrđuju da je riječ o bizantskoj utvrdi i crkvi izgrađenoj u 6. st. Prostorije koje su se nalazile u središtu i na boku bile su pod zajedničkim krovom pa je izvana crkva izgledala kao bazilika (Regan, Nadilo, 2011).

U starom naselju Podaca smjestila se predromanička crkva sv. Ivana iz 11-12. stoljeća. Unatoč nedaćama, potresima i ratnim razaranjima ona je sačuvana do dandanas. Na crkvi je vidljivo obnavljanje što ukazuje na to da je cijelo vrijeme bila u funkciji. Godine 1962. potres koji je uzdrmao Makarsko primorje urušio je njene zidove, a stanovnici su se spustili bliže obali pa crkva od tada služi isključivo kao grobna kapela. O crkvi se pisao jako malo. Jednobrodna je građevina koja je bila orijentirana u smjeru istok-zapad, s pravokutnom apsidom. Ulazna vrata u crkvu uokvirena su kamenim okvirima novije gradnje. Vanjski dio crkve sa sjeverne i južne strane raščlanjen je s pet širokih i plitkih lezena. Zapadni dio crkve je ravan i na završnom dijelu se nalazi zvonik baroknog stila. U unutrašnjosti, lijevo od vrata, usađena je krstionica koja svojim stilom ukazuje na razdoblje baroka. Pod u crkvi bio je napravljen od kvadratnih ploča koje nisu bile jednake veličine (Bezić, 1985).

Nakon oslobođenja od turske vlasti, krajem 17. stoljeća ili početak 18. sagrađena je crkva sv. Ivana na Dragoviji. U početku, crkva je bila malena, pa se na nagovor makarskog biskupa 1779. godine nadogradila i povećala. Crkva je danas duga 11.50 metara, a njena širina iznosi svega 5 metara. Na pročelju se nalazi zvonika i kamena rozeta koja ima oblik križa. U crkvu je donesen kip sv. Ivana Krstitelja po kojem crkva i dobiva ime. Godine 1989. crkva je obnovljena zahvaljujući župniku te je uklonjen stari i napravljen novi oltar. S obzirom da u selu Dragovija nema stanovništva, u crkvi se mise održavaju samo na određene blagdane (URL 12).

Osim spomenute bazilike sv. Andrije, u mjestu Baćina značaj ima i crkva sv. Luke, jednobrodna građevina čija je apsida četverokutna i presvođena gotičkim svodom. Popločana je kamenim pločama nepravilnog oblika, a u apsidu je uzidan oltar. Vrata imaju kameni okvir, a iznad njih je četverolisna rozeta. Stećak je uzidan lijevo od ulaza u crkvu i ukrašen je ružom

i reljefnim polumjesecom. Crkva datira iz 17. stoljeća, a stećak iz 15. stoljeća. Valja spomenuti i crkvu sv. Jurja koja ima status spomenika, a datira iz 18. stoljeća. Također je jednobrodna građevina, a s obzirom da ima stare zidine možemo pretpostaviti da je nastala na mjestu rimske građevine (Kovačević, 1989).

Pisani izvori tvrde da je crkva sv. Ilije (Sl. 8) podignuta krajem 17. stoljeća ili početkom 18. Crkva je dva puta proširivana zbog potrebe za većim prostora. Na istočnom zidu, pri samom vrhu smješten je prozor elipsoidnog oblika, koji je karakterističan za europski barok iz 17. i 18. stoljeća. Što se tiče stila, crkva sv. Ilije pripada historicizmu, koji se nakon 1860. javlja u Dalmaciji. Iako su se javljala nova tehnološka dostignuća i otkrivali se novi građevinski materijali, gradnja je ipak okrenuta u prošlost. Sakralnoj arhitekturi su podobni neoromanika i neogotika s obzirom da su bili oduševljeni srednjim vijekom kao i religijskim zanosom novog stila romantizma. Primjećuje se da crkva ima bazilikalni karakter, ali središnji brod nije veći od bočnih pa je bazilikalno osvjetljenje izostavljeno. Prozori crkve su polukružni i raspoređeni su uzduž bočnih zidova. Svi elementi crkve karakteristični su za neoromaniku. Izgradnja crkve dovršena je 1874. godine, a godinu dana kasnije javni sat postavljen je na zvonik (Vekić, Volarević, 2016).

Slika 8. Crkva sv. Ilije, Metković

Izvor: URL 13

Crkva Sv. Stjepana u Opuzenu sagrađena je 1883. godine, gdje je nekad bila manja crkva posvećene sv. Stjepanu prvomučeniku. Godinu dana nakon, crkva je blagoslovljena i u njoj su se počele održavati svete mise. Tlocrt je u obliku latinskog križa, a izgrađena je od bijelog kamena. Unutrašnjost crkve obogaćena je elementima baroknog stila i mramornim oltarima. Glavni oltar je izgrađen od kararskog mramora 1894. Godine. S obje strane oltara smješteni su mramorni kipovi sv. Roka i sv. Stjepana. Na oltaru se nalazi Gospina slika nepoznatog autora iz 18. stoljeća. U crkvi možemo vidjeti i nekoliko kipova; kip Srca Marijina i Isusova, sv. Terezije od Djeteta Isusa, i kip sv. Stjepana. U svetištu crkve na zidu, nalazi se slika na platnu na kojoj je prikazano kamenovanje sv. Stjepana. Crkva je duga 25 metara, a njezina širina iznosi 8 metara. Na začelju crkve nalazi se zvonik visine 30 metara (Bebić, 1983).

5.2. Pokretna kulturna baština

„Pokretnu kulturnu baštinu čine predmeti, stvari koje su svjedoci čovjekova umijeća, života i djelovanja i koji čuvaju i prenose stvarnu živu povijest vremena u kojem su nastali“ (Maroević, 2002:237). Pokretnu baštinu sačinjavaju djela koja nisu vezana uz mjesto i prostor gdje su nastala. Obilježje pokretne baštine (slike, primijenjena umjetnost, kipovi…) je prilagodba na novu sredinu u koju dolazi, bila ona cilj i sredstvo trgovine, predmet otimanja i pljački, baština uvijek donosi nove vrijednosti mjestu u koji dolazi. Kulturna dobra nas potiču na razlikovanje, upoznavanje i uvažavanje različitosti (Kuščević, 2015).

Pokretnu baštinu Hrvatske odlikuju raznovrsnost i bogatstvo predmeta koji se nalaze u arihivima, galerijama, muzejima, crkvenom inventaru ili privatnim zbirkama. Obuhvaćaju arheološku i prirodoslovnu građu, djela primijenjenih i likovnim umjetnosti, dokumente i arhivsku građu, rukopise i pisma, rijetke i stare knjige, oružje, novac, kazališne rekvizite, filmove, odjeću i kostime, glazbene instrumente, namještaj i etnografske predmete. Kulturno naslijeđe sakralnih objekata, uz samu arhitekturu, obuhvaća opremu sakralnog prostora koja je služila, a služi i dandanas za crkvene obrede. Crkva je u prošlosti poticala mecene i donatore, da prikupljaju i naručuju umjetnine za crkvu te su one postale najznačajnija skupina pokretne baštine. Poseban program evidentiranja, identificiranja i dokumentiranja pokretnih dobara u Hrvatskoj pokrenut je 1986. godine. Programom je omogućeno steći uvid u stanje i ukupnost kulturnih dobara radi njihove zaštite i očuvanja. Uprava za zaštitu pokretnih kulturnih dobara radi na valorizaciji, istraživanju, očuvanju i zaštiti predmeta. Ona se također bavi inventarizacijom predmeta koji su u vlasništvu vjerskih zajednica, dok se galerijskim i muzejskim zbirkama bave galerije i muzeji (MKRH, 2011).

„Problemi održivog korištenja pokretne kulturne baštine:

- neadekvatan informatički sustav za evidenciju, inventarizaciju i registraciju pokretnih kulturnih dobara te njihov upis u inventar i Registar kulturne baštine Republike Hrvatske
- nepostojanje baze podataka odnosno informatičkog programa za evidenciju, inventarizaciju i registraciju pokretnih kulturnih dobara u vlasništvu vjerskih zajednica i privatnih zbirki te njihova povezanost s programima za muzejsku i arhivsku djelatnost (M ++ i Arhinet)
- nepostojanje ujednačene metodologije opisa, evidencije i terminologije za pokretna kulturna dobra
- nedovoljan broj stručnjaka za vrednovanje i gospodarsko korištenje pokretnih kulturnih dobara
- necjeloviti pokazatelji stvarnog broja pokretnih kulturnih dobara zbog uglavnom nesustavne inventarizacije i brojnosti predmeta“ (MKRH, 2011:17-18).

5.2.1. Narona – Vid

Muzejsku građu čine kulturna, prirodna i civilizacijska dobra kao dio općeljudske i nacionalne baštine. Uz nekoliko muzeja koji su izgrađeni u novije doba (Muzej krapinskih neandertalaca, Arheološki muzej Narona, Muzej suvremene umjetnosti u Zagrebu, Novigradski lapidarij), većina se muzeja nalazi u građevinama koja pripadaju kulturnoj baštini, a u prošlosti su imale drugu namjenu. Povijesni kontekst tih zgrada muzeje ograničava u zadovoljavanju uvjeta rada i djelovanju (osobito zaštite i čuvanja građe, komunikacija s publikom i izlaganja), osim ako zgrada ne bude potpuno obnovljena po suvremenim standardima, kao što je vidljivo na primjeru Muzeja antičkog stakla u Zadru, Muzeja grada Iloka, Muzeja dvorca Trakošćana, Arheološkog muzej u Osijeku i dr. (MKRH, 2011).

Razvoj i osnutak predrimskog naselja koje prethodi rimskoj koloniji Naroni uvelike su uvjetovani izvrsnim položajem na samoj rijeci Neretvi za koju se od davnina govori da je važan trgovački put na kojoj se trgovalo dragocjenostima i izvrsnom robom od obale do unutrašnjosti, ali i obrnuto zbog jake uspostave veze i kontakata različitih zajednica koje su boravile blizu tih područja. Najstariji spomen Narone pronalazimo kod Teopompa kojeg je citirao Strabon, gdje iznosi podatak da su trgovci s otoka Tasosa i Hiosa prodavali keramiku u Naroni. S druge strane, starogrčki anonimni zemljopisac, Pseudo Skilak, govori da je Neretva (Naron) rijeka koja je plovna sve do emporija koji je udaljen 80 stadija od mora (Cambi, Paini, 1980). Zahvaljujući tim podacima možemo zaključiti da su Grci plovili Neretvom i

trgovali na njezinim obalama. Emporij kojeg spominje Pseudo Skilak, iz 4.st.pr. kr ni dandanas nije arheološki potvrđen, a najstariji ostaci koji su otkriveni vezuju se uz zadnja dva stoljeća pr. Kr. gdje Narona, kao gospodarski snažno, produktivno središte i važna prometna točka, dobiva veliki značaj u mediteranskim i regionalnim trgovačkim mrežama (Domines Peter, 2019).

Narona je antički grad smješten na istočnoj obali Jadrana, koji je živio uzastopno gotovo osam stoljeća i od velike je važnosti. Njega danas smatramo jednim od važnih i najpoznatijih arheoloških lokaliteta na području Hrvatske zbog iznimnih nalaza koji su bitni za svjetsku antičku arheologiju. Zbog arheološkog značaja velike važnosti selo Vid (Narona) danas ima svojstvo spomenika kulture i zaštićeno je prema Zakonu iz 1971. godine o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Arheološki muzej jedini je u Hrvatskoj, ali i u ovom dijelu Europe koji je izgrađen na samom arheološkom lokalitetu, točnije nad ostacima nekadašnjeg rimskog hrama koji je bio posvećen caru Augustu. Za arheološki muzej u Naroni bitno je bilo razdoblje od 1995. do 2004., kada se položio kamen temeljac, a muzej se službeno otvorio 2007.godine. Najvažnije je napravljeno do 2005. godine kada je službeno prestalo iskopavanje. 19.srpnja 2004. godine, u Vid dolazi Mounir Bouchenaki, tadašnji zamjenik ravnatelja UNESCO-a, na svečanost postavljanja kamena temeljca kako bi se izgradio muzej, čije je financiranje omogućilo Ministarstvo kulture Republike Hrvatske (Marin, 2015).

Arheološka nalazišta u naselju Vid (Narona) mogu se prema arheološkim lokalitetima i nalazima, odnosno prema djelima umjetničkog standarda skulpture, mozaik i slikarstva, graditeljstva te nekih sitnih predmeta visoko valorizirati. Mnoge arheološke nalaze u Naroni možemo podijeliti, kao i materijalnu kulturnu baštinu, na pokretne i nepokretne, te arheološke predmeta i nalaze arhitekture. „Od nepokretnih nalaza do sada su istraženi:

- starokršćanska bazilika na mjestu crkvice sv. Vida
- gradski bedemi u Gornjem gradu
- rimski forum starokršćanska bazilika Bare
- rimska villa rustica Bare
- gradski bedemi u donjem gradu (djelomično istraženo)
- naselje koje je prethodilo rimskoj Naroni (ispod razine Foruma - djelomično istraženo)
- Augusteum - Forum – Akropola (Sl. 9)
- starokršćanska bazilika na trasi vodovoda (djelomično istražena)
- villa rustica uz bedeme Gornjega grada (djelomično istražena)“ (Zgaga, 2002:24).

Slika 9. Pogled na Augusteum

Izvor: URL 14

Riječ je o spomenicima arhitekture koji su istraženi i prezentirani, ali o nekima ne znamo mnogo i istraživanje tek slijedi. Prilikom arheoloških istraživanja nađen je i veliki broj predmeta, a točan broj još se uvijek ne zna, ali spomenut ćemo neke:

- „ulomci kamenog i crkvenog namještaja starokršćanske crkve
- arhitektonski ulomci rimske arhitekture
- ostava Urbicae zlatnoga bizantskog novca i nakita (južni dio Foruma)
- nalazi keramike, stakla, novca (s lokaliteta ex-trase vodovoda) (Sl. 10)
- kasnoantički i gotski grobovi (1994)
- galerija statua julijevsko-klaudijevske dinastije (Augusteum)“ (Zgaga, 2002:25).

Slika 10. Keramičke posude

Izvor: URL 15

Mnogi nalazi su nađeni slučajno, a neki predmeti su ukradeni i nalaze se izvan zemlje. Neki nalazi su krajem prošlog i početkom ovog stoljeća prebačeni u inozemne muzeje i zbirke. To se odnosi, prije svega, na Merkurove biste, portret Livije i brončane figurine jelena (koji su bili donacija) u Oxford i gotske kacige prebačene u muzej u Beču. Statue julijevsko-klaudijevske dinastije su odsječene glave i nadnaravne veličine. Mramorne statue su predstavljale pripadnike carske obitelji i predstavnike ugledne gradske aristokracije. Mnogi smatraju da su skulpture pobacane namjerno, zasute zemljom i žbukom, te da su im glave odrubljene prethodno (tijekom 4. stoljeća). Ne zna se jesu li njihove glave potpuno uništene s obzirom da postoje one koje su ranije pronađene, a pripadaju dinastiji (glava carice Livije nađena prije stotinjak godina, a glava cara Vespazijana pronađena prije dvadesetak godina i danas je izložena u muzeju u Vidu). Od hrvatskih muzeja građa pronalazimo u zadarskom i splitskom Arheološkome muzeju, a vrlo vrijedan mramorni torzo Tiberija te statuu Livije bez glave možemo vidjeti u gradu Opuzenu (Zgaga, 2002).

5.2.2. Prirodoslovni muzej (ornitološka zbirka)

Ornitolog Dragutin Rucner, ujesen 1947. prvi put posjećuje dolinu Neretve i sastaje se s pripadnicima Lovačkog društva iz Metkovića. S obzirom na zajedničku ljubav i zainteresiranost prema pticama, stvorila se ideja o osnivanju Ornitološke zbirke kako bi javnosti prikazali raznovrsnost ptičjeg svijeta. Lovačko društvo je omogućilo sredstva koja su bila potrebna za istraživanje, a zauzvrat su napravljeni preparati potrebni za zbirku. Istraživanje o raznovrsnosti ptica i njihovoj biologiji provedeno je od 1948. do 1953. u svim godišnjim dobima. Područje istraživanja je razdijeljeno na staništa, a Dragutin Rucner je u svakom staništu zabilježio ptičje vrste. Ornitološka zbirka je za javnost bila otvorena 1952. godine u Metkoviću, u prostorijama Lovačkog društva, a sadržavala je 240 preparata ptica (URL 16).

Upravno-administrativna zgrada otkupne stanice duhana „Poduh“ početkom 21. stoljeća prenamijenjena je u Gradsku knjižnicu i Prirodoslovni muzej, a ostale zgrade su i dalje napuštene ili nisu primjereno iskorištene, s obzirom na dobar položaj u gradu (Vukojević, 2019). U podrumu zgrade nalazi se spremište muzeja i knjižnice, a u prizemlju je Prirodoslovni muzej s Ornitološkom zbirkom, dvoranom za predavanja, na gornjem katu knjižnica s čitaonicom, a posljednja etaža posjeduje upravu muzeja, Parka prirode Delta Neretve i knjižnice (Mihoci, Vlahović, Bukovec, 2014). U drugoj polovici 2015. godine, točnije 17. srpnja, otvorena je Ornitološka zbirka u Prirodoslovnom muzeju. Muzej je

koncipirao dr.sc. Nikola Tvrtković, a Nikolina Jelavić Mitrović likovno osmislila u suradnji s Goranom Rakom i Radionicom arhitekture (Marić, 2015).

Prema koncepciji dr.sc. Nikole Tvrtkovića postav muzeja prezentiran je trodimenzionalnim prikazima staništa, tehnikama informativnih panela, prepariranim životinjama u vitrinama i ladicama te audiovizulnim prikazima. Prostor je organiziran u pet soba i prikazima tema u kružnom rasporedu. Utemeljitelju Dragutinu Rucneru posvećena je prva cjelina prve sobe, a predstavlja stalni postav muzeja. Uz to vezana je podna karta neretvanskog područja i prikaz pet lokaliteta s avionskim snimcima te presjekom staništa i vrstama u svakom dijelu. Biospeleološke i geološke specifičnosti rijeke Neretve smještene su u staklene panele, a petrografiju pronalazimo u uzorcima kamena koji su nađeni u lokalnim kamenolomima. U drugoj, trećoj i četvrtoj sobi pronalazimo trodimenzionalne prikaze kopnenih (Sl. 11) i vodenih staništa rijeke Neretve – od tršćaka i kanala, močvare, vodenog toka rijeke, točila i kamenjara, poljoprivrednih površina, antropogeno uvjetovanih naselja i šumskih staništa. Muzej posjeduje 'aerodromske' scene selidbe ptica i scene zimovanja u kopnenim i vodenim staništima. Video materijali prikazuju ponašanje životinja, glasanje vodozemaca i ptica u specifičnom staništu, raznovrsnost puževa, školjaka i kukaca u kopnenim i vodenim staništima delte Neretve. Iz treće sobe može se izaći u vrt Muzeja i vidjeti hotel za kukce te kućice za ptice. U petoj sobi se nalaze gnjurci i patke smješteni u vitrinama, a posvećena je očuvanju biološke raznolikosti i aktivnoj zaštiti ovog područja, te osvješćivanju ugroza i naglašavanje važnosti promatranja ptica. Postav muzeja završava kilometražnim filmovima i pitalicama koje su osmišljene za djecu (URL 17).

Slika 11. Kopnena staništa

Izvor: URL 18

6. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA

Nematerijalna baština međunarodno je priznata kao vitalna i bitna odrednica za očuvanje kulturnog identiteta. Njezinim očuvanjem razvija se i promiče ljudska kreativnost i kulturna raznolikost. Ima važnu ulogu u međunarodnom i nacionalnom razvoju, prožimanju kulture i promicanju tolerancije. Ona se prenosi iz generacije u generaciju, društvo i zajednica imaju zadaću stalnog obnavljanja u skladu s kulturološkim, socijalnim i povijesnim razvojem. Danas, zahvaljujući globalizaciji, mnogi oblici baštine su u opasnosti da budu skroz zaboravljeni. Kulturna baština je ugrožena standardizacijom, turizmom, oružanim sukobima, ruralnim egzodusom, industrijalizacijom, uništenjem okoliša i migracijom. „Nematerijalna baština po svojoj definiciji obuhvaća običaje, vjerovanja, znanja, vještine i pojavnosti duhovnog stvaralaštva koje se prenose predajom, a društva, grupe ili pojedinci prepoznaju ih kao svoju baštinu. U nju osobito ubrajamo:

- jezik, dijalekte, govore i toponimiku, te sve vrste usmene književnosti
- folklorno stvaralaštvo na području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja, mitologije i dr.
- tradicijska umijeća i obrte
- kulturološke prostore na kojima se češće sreću tradicionalne pučke vrijednosti - mjesta gdje se pričaju priče, održavaju sajmovi i svetkovine ili se učestalo odnosno redovito prakticiraju narodni običaji - u dnevnim ritualima, godišnjim procesijama itd.“ (Carek, 2004:69).

Nematerijalna baština je već duže vrijeme uključena u turističku ponudu. Posljednjih nekoliko godina svjedoci smo da se bilježi stalan porast takvih ponuda. Posebno se ističu ples linđo, istarsko dvoglasje, rovinjske bitinade, klapsko pjevanje, plovidba gajetom falkušom, plovidba rovinjskom batanom, pletenje ribarskih mreža i razne manifestacije, festivali te svjetovna i vjerska događanja. Tijekom tih izvedbi prikazuju se raskoš nematerijalne baštine nekog kraja, tradicionalno pripremanje hrane koja je dio gastronomske ponude, rekonstrukcije običaja te razne radionice u kojima mogu sudjelovati turisti i usavršavati razne vještine. „Problemi održivog razvoja nematerijalne kulturne baštine:

- nedostatna provedba i primjena zakonskih propisa u zaštiti i očuvanju nematerijalnih kulturnih dobara
- premalo stručnjaka koji se bave nematerijalnom baštinom

- neorganizirano i nedovoljno dokumentiranje nematerijalnih dobara te raspršenost prikupljene dokumentacije na brojne subjekte
- nedovoljno kvalitetno planiranje i izrada programa mogućeg uključivanja nematerijalne baštine u razvojne projekte
- nedovoljno uključivanje nematerijalne baštine u formalno i neformalno obrazovanje
- nedovoljna znanja i niska razina svijesti lokalnog stanovništva o vrijednostima i značaju nematerijalne baštine njihovog kraja
- motivacija mlađih generacija za učenje i nastavljanje tradicija na njihovu području,
- još uvijek nedovoljna uključenost nematerijalne baštine u turističku ponudu
- pojava komercijalizacije i neprimjerene prezentacije nematerijalne baštine“ (MKRH, 2011:29-30).

Kako bi se nematerijalna kulturna baština unaprijedila i održavala potrebno je osposobiti određeni broj stručnjaka koji bi se posvetili očuvanju nematerijalne baštine i bavili se problematikom zaštite te dokumentirati svu nematerijalnu baštinu koja se mijenja i podložna je utjecaju gospodarskih, demografskih i društvenih promjena. Uskladiti i organizirati dokumentiranje baštine između institucionalne i lokalne razine i uspostaviti informacijski sustav koji bi bio povezan s inventarom i Registrom kulturnih dobara. U svaku fazu određenih planova, programa i projekata korištenja te baštine uključiti nositelje nematerijalne kulturne baštine, također je jako bitno uvrstiti nematerijalnu baštinu i njenu tematiku u sve oblike formalnog i neformalnog obrazovanja. Podizati svijest stanovništva lokalnih zajednica o značenju i vrijednostima nematerijalne baštine i njihovoj ulozi u prenošenju, gospodarskom korištenju te očuvanju baštine. Potrebno je uključiti predstavnike i voditelje svih sektora i razina (stručne i državne institucije, neprofitne organizacije, muzeja, udruga, lokalnih zajednica i lokalnih uprava) u planiranje programa nematerijalne baštine kako bi se i dalje očuvala i u već postojeće projekte koji su povezani za prirodnu i kulturnu baštinu i turizam uključiti i nematerijalnu baštinu. S obzirom da većina stanovništva koristi internet, potrebno je iskoristiti tu mogućnost za veću dostupnost i vidljivost nematerijalne baštine i tako potaknuti mlađe generacije jer ipak o njima najviše ovisi očuvanje i prenošenje kulturne baštine (MKRH, 2011).

6.1. Folklor i narodna nošnja

Vrsta antropogenih resursa su etnosocijalni turistički resursi u koje se ubrajaju folklor i narodne nošnje, kulinarske vještine, mentalitet, rukotvorine i brojne druge (Knežević, 2008).

Folkloristi, isto kao i stručnjaci etnologije i kulturne antropologije (znanosti koje su usko povezane), još od davnina ih zanima tradicionalna ekspresivna forma kulture. Po uzoru na akademsku tradiciju, koja je sezala još iz ranog dvadesetog stoljeća, pokazivali su sklonost prema definiranju struke, naglašavajući svoj predmet proučavanja, točnije folklor. Možemo reći da definicija folklora nikada nije potpuno u suglasnosti definirana, a većina definicija naglašava slične karakteristike, da se znanje prenosi usmenim putem ili ako je riječ o neverbalnoj komunikaciji tada se prenosi direktnim oponašanjem, te da je folklor povezan s običnim pukom ili seljacima. Smatra se da su se folkloristi bavili proučavanjem društava u kojima se stanovništvo ne služi pismom ili je uporaba pisma bila usko ograničena jer se njime koristio manji dio stanovništva. Oni su proučavali ono što je tada i u to vrijeme bio najčešći oblik komunikacije (March, 1982).

Lozica je smatrao da folklor pripada svim klasama, vremenima i kulturama, a ne samo seljacima, tj. nižoj klasi. Također je želio ukazati na poteškoće „definiranja folklora kao saksonske složenice, koja se zbog svoje prilagodljivosti od prve uporabe sredinom 19. stoljeća do danas proširila, te se koristila najrazličitijim tumačenjima u praksi (Lozica, 1979: 39).

Rihtman-Auguštin smatra da folklor možemo definirati „kao narodnu umjetnost, umjetničko stvaralaštvo koje proizvodi narod u čistom, izvornom obliku. Može također biti definiran kao stvaralaštvo ljudskih grupa koje usmeno komuniciraju (gdje svako svakoga pozna)“ (Rihtman-Auguštin, 1978:21). On nastaje u interakciji grupa koje ga stvaraju, prenose te su prisutna publika koja odobrava i prima folklorno djelo. Folklorizam je primjena ili izvođenje djela (koje je nastalo interakcijom stvaralačke grupe) u industriji zabave ili na određenoj sceni za pojedine, šire slojeve društva koji nemaju nikakve veze sa samim činom, tj. izvedbom stvaranja. Inicijator folklorizma nije grupa koja posjeduje socijalnu koheziju niti koja usmeno komunicira, nego netko izvana, netko tko ima interes u masovnim medijima ili u globalnom društvu (Rihtman-Auguštin, 1978).

Narodna nošnja je karakteristični način odijevanja pojedine skupine ljudi na određenom geografskom području, koja poštuje posebnosti izrade i materijala, nošenja odjeće, ukrašavanja i koji se treba njegovati u dužem vremenskom razdoblju. Pojam narodne nošnje najčešće se povezuje sa seoskom sredinom i izoliranim etno-skupinama ljudi na određenim područjima, koje duži vremenski period, tradicijski njeguju svoj posebni stil odijevanja (Kolumbić, 2014).

Tradicija smotri folklora, poznata je u Hrvatskoj još od smotri seljačke kulture koje su se odvijale krajem dvadesetih i u drugoj polovici tridesetih godina 20. stoljeća. U to vrijeme su Hrvatska seljačka stranka i kulturno, dobrotvorno i prosvjetno društvo „Seljačka sloga“ narodnjačkom ideologijom pokušavali stvoriti samopouzdanje seljacima, opismeniti ih i uvesti u politički život gdje bi se kao Hrvati bitno razlikovali od drugih naroda i njihove kulture. U Hrvatskoj nema festivala u kojima je izražen natjecateljski značaj, ali smisao nastupanja na festivalima ili smotrama jest natjecateljski. Iako se stručni sud na smotrama protivi proglašenju pobjednika, posebno prvo, drugo ili treće mjesto, sudionici ipak očekuju da se javno pohvali ili kritizira njihov nastup. Na manjim regionalnim ili lokalnim smotrama odaberu se društva koja će zastupati svoju regiju ili općinu na većim, županijskim smotrama. Na tim smotrama odaberu se društva koja će kasnije nastupati na regionalnim smotrama u državi – Đakovačkim vezovima, Brodskom kolu, Vinkovačkim jesenima i smotri folklora Dalmacije u Metkoviću (Zebec, 2002).

Usprkos brojnim neretvanskim posebnostima i zanimljivostima Donjoneretvanski kraj nema kulturno-zabavne priredbe koje će privući veliki broj posjetitelja. Posljedica toga je nedovoljno razvijeno turističko gospodarstvo s obzirom da bi priredbe uvelike povećale potrošnju i dolazak gostiju. Folklorna skupina KUD-a „Metković“ (Sl. 12) promiče tradiciju narodnih plesova i pjesama, također izvode i raznovrstan program u vrijeme raznih svečanosti u dolini Neretve. Kulturno umjetničko društvo osnovano je 1977. godine. Nastupali su i na raznim međunarodnim smotrama diljem Europe uključujući Poljsku, Austriju, Švedsku, Francusku, Njemačku i dr. Neretvanska narodna nošnja privlači posebnu pozornost. Na nošnjama u kojim nastupaju prevladavaju smeđa boja i boje hrvatske trobojnice. Neretvanska folklorna baština nije iskoristila sve svoje potencijale i jedan je od neiskorištenih činitelja koji bi mogli obogatiti turističku ponudu donjoneretvanskog kraja (Curić, 1994).

KUD Metković organizator je folklorne manifestacije "Na Neretvu misečina pala" koja je ujedno smotra folklornih napjeva i plesova. Smotra se održava u Metkoviću, u drugoj polovici svibnja, a organiziraju je KUD Metković i Gradsko kulturno središte Metković. Osim napjeva i plesova, kroz popratne radionice i izložbe smotra njeguje izradu starih kućnih rekvizita, odjevnih predmeta, tradicijskog nakita te sviranje tradicijskih instrumenata. Na smotri sudjeluju folklorne skupine iz cijele Hrvatske, ali i skupine iz Italije, Bosne i Hercegovine, Mađarske, Crne gore, Rumunjske, Makedonije i Vojvodine. Program smotre se odvija u Gradskom kulturnom središtu, crkvi sv. Ilije, a dio programa predviđen je za druga mjesta u

Dubrovačko-neretvanskoj županiji. Smotra nema natjecateljski karakter, ali svaki nastup prati Programsko vijeće koje u svom sastavu ima najpoznatije hrvatske muzikologe i etnologe te folkloriste koji ocijene svaki nastup, kako bi se što bolje prezentirala i promovirala hrvatska narodna baština (URL 19).

Slika 12. KUD Metković

Izvor: URL 19

6.2. Vjerski običaji i priredbe

Osim folklora i narodne nošnje, u donjoneretvanskom kraju prisutni su i jedinstveni vjerski obredi koji se njeguju u vrijeme Božića i Velikog (uskrsnog) tjedna. U vrijeme došašća, 6. Prosinca, slavi se dan sv. Nikole. Sveti Nikola zaštitnik je pomoraca, djece, siromaha, neudanih djevojaka, ljekarnika, studenata, pekara, svjećara, trgovaca, putnika, umirućih. U ikonografiji se prikazuje kao biskup koji nosi tri zlatne kuge ili tri vrećice zlatnika, što ukazuje na njegovo dobročinstvo. Ponekad je prikazan s lađom ili sidrom u pozadini, katkad s malim djetetom gdje mu ono ljubi ruku ili s troje djece što simbolizira njega kao zaštitnika. Hrvati su u čast svetog Nikole sagradili mnogobrojna svetišta i crkve, priređuju velika slavlja, pripovijedaju mnoge legende i lirske pjesme te se utječu u njegovu zaštitu i upućuju mu molitve (Dragić, 2009). U Metkoviću i Borovcima također su sagrađene župne crkve sv. Nikole. Na blagdan svetog Nikole u Metkoviću nakon održane svete mise, karakteristična je predstava koju osmisle župljani te nakon toga slijedi darivanje djece.

Badnji dan, Badnjica, Badnjak dan je uoči Božića. To je dan koji je u folklornom pogledu najraznovrsniji i najbogatiji dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. O etimološkom podrijetlu riječi badnjak iznesene su neke teorije, a među njima se najčešće spominju: Badnjak, badnji nastali su od riječi badanj i tako bi panj badnjak bio povezan s drvom za badanj (Rihtman-Auguštin, 1995). Paljenje badnjaka također je često u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. Postoje dvije vrste badnjaka. Jedna je sličan grani hrasta (cera) kojoj lišće još nije otpalo, a druga vrsta badnjaka je panj, klada ili truplo stabla dužine jedan do dva metra, a debljine trideset do pedeset centimetara (Dragić, 2008). Badnji dan je posebno radostan jer se iščekuje Božić. Na taj dan se priprema hrana, škope se ukućani, domovi, životinje, njiva, maslinici, voćnjaci, vrtovi blagoslovljenom vodom. Ukrašavaju se domovi božićnim svjećicama, kiti se bor, prave se jaslice, odlazi se na polnoćku i s nestrpljenjem se čeka čestitanje Božića.

Božić, uz Uskrs i blagdan Duhova, svrstavamo u tri najveća kršćanska blagdana. Slavi se 25. prosinca, a traje sve do blagdana Krštenja Gospodinova. Slavljenje Božića je najsvečanije u kršćanskom svijetu. To je blagdan istinske sreće djece Božje, kada kršćani osjete milost, blaženo veselje i blagoslov, vjerujući da je Bog među nama i da se rodio kao čovjek (URL 20). Božić se smatra obiteljskim blagdanom pa ga provodimo s najmilijima, zajedno odlazimo u crkvu i pjevamo božićne pjesme.

U hrvatskoj kršćanskoj tradiciji veliko značenje ima blagdana Sveta tri kralja. Kraljevima Baltazaru, Melkioru i Gašparu, u kršćanskoj ikonografiji, čudesna je zvijezda navijestila Isusovo rođenje. U hrvatskoj tradiciji značajno mjesto imaju pjesme i obredi koji su se izvodili na sam blagdan kojeg obilježavamo 6. siječnja, ali i uoči blagdana. Pojedini se narodni običaju uzastopno ponavljaju na svaki blagdan. Tako su se na blagdan Sveta tri kralja, kao i na Badnjak i Božić, palile svijeće, jela su se ista peciva, pjevale iste pjesme, molile iste molitve (Gavazzi, 1991). Sveta tri kralja još se nazivaju Bogojavljanje ili Vodokršće i predstavljaju svršetak božićnih blagdana. Nekada su taj blagdan nazivali Tri mudraca od istoka. Badnjak koji bi malo gorio na Badnju večer , na Sveta tri kralja izgorio bi s ostalim drvima (Dragić, 2007). U donjoneretvanskom kraju na blagdan Sveta tri kralja iz kuće se iznosi božićno drvce, svećenik i ministranti blagoslivljaju kuće, ukućane škrope blagoslovljenom vodom, ide se u posjet obiteljima i prijateljima. Blagoslovljena voda čuva se sve do idućeg blagoslova kuća, a domaćin po potrebi škropi ukućane, polja, stoku, stvari itd. Cilj ovog blagdana je da vjernici poput mudraca potraže Boga i daruju mu ono što nose u svom srcu.

Korizma je vrijeme pripreme za najveći kršćanski blagdan, Uskrs. Od 4. stoljeća javlja se u rimskoj liturgiji, a počinjala je Prvom nedjeljom u korizmi. Od 6.stoljeća početak korizme označava srijeda koju još nazivamo Pepelnica ili Čista srijeda. Pepeo je u Starom zavjetu bio znak grešnika i čovjekove smrtnosti. Uz pepeljanje, za Čistu srijedu karakterističan je post i nemrs (Pažin, 2000). U dolini Neretve običaj na Čistu srijedu je ići na misu, a kada svećenik održi misu, poškropi pepeo blagoslovljenom vodom. Vjernici stanu u kolonu, dolaze do svećenika i on mi stavlja znak križa na čelo. Korizma traje 40 dana i u to vrijeme vjernici svaki petak imaju mogućnost odlaska na križni put.

Veliki tjedan započinje Cvjetnicom, a običaj je da se ujutro vjernici umivaju u cvijeću. Prije mise, održi se kratka procesija gdje se blagoslove maslinove grančice. Na Veliki četvrtak se uređuje Kristov grob. Zanimljiva je činjenica da se baš u Metkoviću sve do dandanas održao običaj pranja nogu. Dvanaest momaka dođe na oltar i svećenik im, baš kao i Isusa svojim apostolima, opere noge. Veliki petak je dan muke Gospodnje. Kao i u većini župa donjoneretvanskog kraja na Veliki petak ide se u procesiju, pjeva se Muka Kristova i ljubio se križ. U Metkoviću je specifičnost kada se u procesiji pojavi tajanstveni Šimun Cirenac i nosi križ. Šimun je bos, a to može biti župljanin koji se zavjetovao nositi križ. Identitet Šimuna ostane nepoznat jer na sebi ima dugu crnu haljinu i kapuljaču na glavi. Župljani mogu čekati godinama kako bi bili Šimun i nosili križ. Velika subota dan je tišine i molitve, a navečer se ide na bdjenje u crkvu. U ponoć se upale svjetla i pjeva se uskrsna pjesma (Dragić, 2014).

Župa svetog Ilije u Metkoviću njeguje obred čuvanja Kristova groba, kojeg je 1857. godine donio Ante Gluščević iz Italije iz Loreta. Nakon toga taj obred se proširio po svim neretvanskim župama. Svaka župa ima svoje običaje i obrede i ti obredi imaju svoje specifičnosti. U gornjoj Neretvi, počevši od Metkovića, preko Zažablja i sve do Krvavca, čuvare Kristova groba nazivamo žudije i imaju odore rimskih vojnika. U donjoj Neretvi, koja se prostire od Opuzena pa sve do mora, čuvari nose mornarske odore i imaju drvene puške. U novije vrijeme, mornarske odore postupno su zamijenile žudije (Dragić, 2009).

Vidonjske žudije osnovali su Joko Ilić-Joktur i Joko Jurišin 1932. godine. Te godine ih je bilo samo šest i nisu imali zapovjednika žudija. Žudija je mogao biti samo onaj tko je član župne bratovštine, ali i njihovi sinovi. Bilo je poželjno da žudija ima čvrsto vojničko držanje i odslužen vojni rok, a godine nisu bile važne. S obzirom na njihovu odoru, dijelili su se u tri skupine. Ljubičastu odoru nosili su župljani Vida, a žutu i crvenu odoru svake druge godine naizmjenično su nosile žudije Pruda i Vida. U početku su stražarili cijele dane za vrijeme Vazmenog trodnevlja, a danas u tim danima samo tijekom obreda. Čuvanje Isusova groba počinje na Veliki četvrtak, oko deset sati dolaze pred oltar, izmjenjujući se po četvorica.

Isusov grob se čuva na Veliki petak. Na Uskrs 1953. žudije dobivaju vođu straže i narod ga je prozvao Juda. Njegove zapovijedi su se poštivale nakon što bi dao znak mačem udarivši po štitu. Zapovijedi su bile različite, a ovisile bi o redoslijedu i broju udaraca. Prvi Juda bio je jedan od osnivača vidonjskih žudija, Joko Ilić-Joktur. Izmjena straže vršila se po bojama, svakih petnaest minuta. Pred grobom, u odori iste boje, stražarila bi dvojica žudija. Od 1962. čuvari Kristova groba budu na straži za vrijeme Uskršnje mise (Sl. 13), zadržavajući raspored od sinoć. Broj žudija se udvostručuje 1977. godine, a svaka boja je imala četiri čuvara. Dvanaest čuvara nije moglo stati u svetište, pa i nakon padanja oni ostaju na mjestima ispred svetišta jer ni rimski vojnici ne napuštaju Kristov grob nakon Uskrsnuća. S obzirom da ostanu na misi i nakon što padnu, vidonjske i prudske žudije drugačije su od ostalih. Kada župnik izgovori „Slava Bogu na visini...“, žudije se tresu i počnu padati. Na podu leže desetak minuta i na Judinu zapovijed ustanu (Dragić, 2009).

Slika 13. Vidonjske žudije na Uskrs

Izvor: URL 21

U nekim župama padaju žudije koje su trenutno na straži, a negdje padnu svi. U župama gdje padaju sve žudije, prije objave uskrsnuća, sve žudije dođu pred svetište predvođeni Judom te se pridruže već postavljenim žudijama u čuvanju groba. Tek kada prestanu zvoniti zvona koja objaljuju vijest uskrsnuća, žudije ustaju s poda. Užurbano se ustanu i bježe iz crkve od straha pred uskrslim Kristom. U nekim crkvama žudije se vrate u crkvu i poklone se grobu (Mišur, 2019).

6.3. Gastronomska ponuda

Gastronomski turizam pojavio se kao jedna od novih grana turizma. Gastronomija je sve ono što obuhvaća kuharske vještine, kuhanje i sve što i ma veze s tim. Gledajući širu sliku obuhvaća gurmanstvo, sladokustvo i vezu kulture i hrane, tj. umjetnost prehrane ili kulinarsku umjetnost. Hrana danas izražava statusni simbol, stil života, identitet, a pitanje svježine, kvalitete i ukusa danas su iznimno važne jer izbor hrane govori mnogo o čovjeku i načinu na koji živi. Jela koja jedemo i koja nam se nude ovise o podneblju u kojem se nalazimo. U Primorju, Istri, Dalmaciji ili na otocima glavna su riblja jela i plodovi mora, a janjetina i pašticada od mesnih jela. Vinova loza i proizvodnja biranih i pitkih vina višestoljetna je tradicija kod hrvatskih vinogradara, jednako u Dalmaciji i Primorju i u kontinentalnom dijelu Hrvatske (Drpić, Vukman, 2014).

Metković i njegova uža, ali i šira okolica, posjetiteljima pruža zanimljivih prirodnih, kulturnih, gastronomskih i sličnih sadržaja izuzetne i prvorazredne vrijednosti. To se najcjelovitije i najljepše doživljava kada promatrajući krajolik ujedno i uživate u ribljim specijalitetima, žabama, povrću i voće koje rast u dolini Neretve. Posjetiteljima se pruža mogućnost plovidba u staroj neretvanskoj lađi po močvarama ili hladnom i bistrom vodom Norina, ujedno promatrajući zavičajne ptice, žabe i sav bogati biljni i životinjski svijet. Mogu se slušati priče o pradavnim junacima, potonulim gradovima i slavnim putnicima čiji zapisi su sačuvani do dandanas (URL 22).

Pradavni gradovi i njihove zidine koje voda povremeno otkrije posjetiteljima, kao i ostaci antičkih rimskih vila, zapravo se nalaze posvuda u dolini Neretve. Vile rustike su dokaz da su u prošlosti sadašnje močvare bile plodno i bogato tlo koje je hranilo Naronu, štogod se sigurno izvozilo u druge krajeve. Neretvanska lađa je bilo čvrsto i sigurno plovilo, širokih rebara, pomalo trome maritimnosti. Bila je najljepše i najbolje prijevozno sredstvo s kojim se može do kraja doprijeti u svaki dio močvare i koja ujedno pruža udobnost plovidbe, ali i užitak u jelima i pićima lokalnog kraja. Dok se vozite lađom, možete očekivati dobru zabavu s ljudima koji su obučeni u neretvanske gusare i sviraju harmonici, mandolinama i gitarama. Ta avantura započinje iz mjesta Vid, Norinom nizvodno ili uzvodno, ali i na mnogim mjestima u okolici grada Metkovića. Lađa može voziti i vodama jezera Kuti koji se nalazi u jugozapadnom dijelu doline Neretve. Ako turisti žele mirniji ambijent, preporučuju se restorani i konobe. Oni nude širok izbor jela, na meniju se može naći tradicionalna kuhinja, ali i neobični specijaliteti koji su nastali kao mješavina kulinarskih tradicija Zapada i Istoka (URL 22).

Međutim, ono po čemu je Donjoneretvanski kraj nadaleko poznat jest izvorni neretvanski brodet (Sl. 14) u kojem se kao glavni sastojci mogu naći žabe i jegulje. Često se u brodetu nađe i drugih riba, kao što je iverak, koji je poznat po tome što nastanjuje samo vode koje imaju apsolutnu čistoću. Priprema brodeta, a na neretvanski „brujeta“ možda izgleda jednostavna, ali svako neretvansko mjesto, kuća, restoran ili konoba ima neki svoj način pripreme, neku tajnu koja brodet čini specifičnim, drugačijim i teško se može odlučiti čiji brodet je bolji i ukusniji. Jegulja se osim u brodetu, može peći i na ražnju, a bude sušena i vrlo ukusna. Osim žaba, kvalitetne ribe i jegulje, neretvanska kuhinja osobito u jesen i zimu oduševljava izvrsnim jelima od ptica močvarica, a posebno od lisaka. S obzirom da se kraj nalazi blizu mora, uvijek je osiguran svježom morskom ribom koju u Neretvanskom kanalu love domaći ribari. Osim spomenutih jela, u neretvansku kuhinju ubrajamo i jela ispod peke (URL 22).

Kulturno-zabavne priredbe može nadopuniti privlačna gastronomska ponuda. Neretvanska kuhinja koja je obogaćena autohtonim specijalitetima (žablji kraci, ptice, ribe, jegulja), koji su pripremljeni na raznovrsne načine, dobro su poznati i izvan granica donjoneretvanskog kraja. Uz bogatu gastronomsku ponudu, treba istaknuti domaća neretvanska vina vinarije (Prović, Rizman, Volarević), od kojih su neka vina nagrađena na inozemnim i domaćim sajmovima. Otkrivanje neretvanskih zanimljivosti sigurno će biti razlogom za ponovni povratak u slikoviti kraj Hrvatskog primorja (Curić, 1994).

Slika 14. Neretvanski brodet

Izvor: URL 23

6.4. Manifestacije

Kulturno-zabavne priredbe priređuju se u središtima gdje je turizam razvijeniji kako bi upotpunile boravak posjetitelja i učinile ga zanimljivijim. Kulturni sadržaji su važni čimbenici turističke ponude i mnogi ih koriste u propagandne svrhe. Primjeri takvih priredbi, koje su najpoznatije u Hrvatskoj, ali i u svijetu su Vinkovačke jeseni, Varaždinske barokne večeri, Smotra folklora u Zagrebu itd. Nedaleko od donjoneretvanskog kraja održava se Festival dalmatinskih klapa u Omišu, Splitsko ljeto, u Makarskoj su poznate Podbiokovske večeri, a u Imotskom see organiziraju Imotska sila. Ipak najpoznatije su Dubrovačke ljetne igre iz 1950. godine. Iako u dolini Neretve možemo vidjeti brojne posebnosti i zanimljivosti, Donjoneretvanski kraj nema manifestacije koje bi privukle veliki broj posjetitelja (Curić, 1994).

Manifestacije su neophodno i temeljno ljudsko iskustvo, koje je ukorijenjeno u kulturi, a u isto vrijeme omogućuje definiranje civilizacija i identiteta (Getz, 2005). Turističko mjesto će obogatiti sadržaj boravka i postići veću potrošnju posjetitelja ukoliko uvede nove manifestacije. Neovisno o kojem je dijelu svijeta riječ, turistička sezona, točnije turizam kao djelatnost uvelike utječe na njihov razvoj, postanak i vrijeme održavanja. Manifestacije koje su u funkciji turizma uvelike pridonose zaposlenosti lokalnog stanovništva te osiguravaju veće prihode ustanovama, organizatorima i pojedincima. Prema vrsti najčešće ih dijelimo na zabavne, kulturne, sportske, vjerske, znanstvene i gospodarske (Čavlek i dr., 2011).

Maraton lađa sportsko je natjecanje u neretvanskoj lađi koje su tradicionalno autohtono plovilo donjoneretvanskog kraja. Održava se svake godine, druge subote u mjesecu kolovozu. Cilj maratona je očuvati tradiciju i ne dopustiti da stara neretvanska lađa padne u zaborav. Ono što za Cetinsku krajinu predstavlja sinjska alka, to je za dolinu Neretve Maraton lađa, i ono što je za Veneciju gondola, to je za Neretvane lađa. Osim „Maratona lađa“ postoji i „Maraton lađarica“ koji se vesla od Metkovića do Opuzena, a ruta je duga 10 ak kilometara (URL 24). Tradicionalna utrka Maraton lađa (Sl. 15) održava se od 1998. godine kao uspomena na neretvanske gusare, a najznačajniji je turistički događaj u dolini Neretve. U natjecanju sudjeluje 35 ekipa s po 18 članova, pa svake godine imamo preko 600 natjecatelja. U lađi se nalazi 10 veslača, parićar (kormilar) i bubnjar. Tijekom natjecanja moguće je obaviti zamjenu do 6 veslača na polovici puta (u Opuzenu), tako da se u ekipi može naći najmanje 12 natjecatelja, a najviše 18. Maraton se vozi od Metkovića do Ploča, a duljina iznosi 22.5 kilometara ili 12.14 nautičkih milja. Ekipama je, da bi došli do cilja, u prosjeku potrebno 2 sata i 15 minuta (Musulin, 2013).

Slika 15. Maraton lađa

Izvor: URL 25

Folklorno kazalište sjedinjuje različite oblike stvaralaštva od usmeno-književnih oblika, likovne umjetnosti, do glazbe i plesa. Narodna umjetnost je drevnog postojanja, o čemu nam svjedoče arheološki nalazi iz 4. ili 3. st. prije Krista za odlijevanje maski ilirskih kalupa u Daorsonu kod Stoca. Maskiranje se pojavilo već u pretkršćanskim vremenima. Mladi su se prije maškarali tako što bi išarali lice, ili bi na njega stavili krpu. Muškarci su se znali oblačiti u žene, ali i žene u muškarce i tako bi hodali kako ih nitko ne bi prepoznao. Kucali su susjedima na vrata i kupili darove. Obično bi dobili suho meso ili jaja, a kasnije su darove podijelili između sebe (Dragić, 2012). U Metkoviću, kao i u većini mjesta donjeneretvanskog kraja, dugi niz godina formira se velika i mala pokladna povorka, u kojoj sudjeluje veliki broj skupina, ali i mnogobrojna publika. U pokladnoj povorci mogu sudjelovati svi, Metkovci i njihovi susjedi iz okolnih sela i gradova. Uvijek bude zanimljivih maski koje često nose poruku. Bitno je da ljudi žele sudjelovati, maškarati se i očuvati tradiciju. Na povorci godinama sudjeluju škole, osnovne i srednje, ali i vrtići (URL 26).

U Vidu, pokraj Metkovića, u Arheološkom muzeju Narona 29.07.2011. po prvi puta se održala manifestacija pod nazivom „Rimska noć u Naroni“. Cilja manifestacija je oživljavanje antičke Narone, tako da se prikaže svakodnevni život koji se događao u tom antičkom gradu. Arheološki muzej Narona je organizirao Prvu Rimsku noć u Naroni zajedno s Institutom za arheologiju i mještanima Vida. Zahvaljujući donacijama mještana, u sklopu manifestacije

napravljena je degustacija rimske hrane, radionica i izložba rimskih začina (Ožanić Roguljić, 2012).

Uz to, u organizaciji „Narona-sekcije Mladi Vid“ u veljači 2020. Održana je sedma po redu gastronomska manifestacija „Raštika u Naroni“. Ove godine manifestacija se priključila projektu na globalnoj razni u nekorištenju jednokratne plastike. Kako bi se posjetitelji educirali o štetnosti jednokratne plastike, organizatori su pripremili edukativne letke, pomoću kojih su posjetitelji saznali o štetnosti jednokratne plastike i na koje sve načine mogu smanjiti njihovu upotrebu. Stolovi su bili ukrašeni i obogaćeni starim stvarima pa je izgledalo kao da je riječ o muzeju na otvorenom. Na stolovima su bile izložene delicije poput kobasica, sireva, čvaraka, pršuta, umbule, morskih plodova, školjki, uštipaka, a kuhao se i neretvanski brudet. Za najmlađe je posjetitelje ispred muzeja bila organizirana igraonica (URL 27).

Grad Opuzen sa svojom starom gradskom jezgrom, prostor je pogodan za manifestacije na otvorenom. Iako su manifestacije rijetkost, u ljetnim mjesecima turistima nude brojne koncerte, predstave, kino-projekcije i druge sadržaje kulturnog i zabavnog karaktera. Priredbe privuku mnogobrojne mještane, ali i goste. Treba istaknuti festival dalmatinske i zabavne glazbe „Melodije Hrvatskog juga“ u organizaciji „Opuzenskog ljeta“. U mjesecu listopadu svake se godine organiziraju „Dani mandarina“ s obzirom na to da je mandarina voće prepoznatljivo za neretvanski kraj (Curić, 1994). „Art festival Zen opuzen“ umjetnički je festival kojem je glavni cilj pokazati kreativnost i slobodu izričaja, a okuplja mnoge umjetnike iz različitih zemalja. „Brudetijada“ se održava s ciljem promoviranja i očuvanja kulturne baštine, neretvanske gastronomije i tradicije u pravljenju neretvanskog brudeta. U natjecanju i kuhanju se okuša do 25 ekipa (URL 28).

„Ribarska noć“ jedan je od najpopularnijih događaja grada Ploča. Organizira se prve subote u kolovozu i privuče posjetitelje iz svih mjesta Dalmacije. Mogu se probati najbolji riblji specijaliteti koje pripremaju gastro ekipe i lokalni kuhari. „Od 2 do 2“ cjelodnevni je festival bendova i rock pjevača uz koji je moguće besplatno kampirati i sudjelovati u timskim i sportskim igrama. U Pločama je 2019. godine po prvi put održan „Summer wine Fest“ i okupio vinare iz Imotskog, Komarne, Pelješca, Hercegovine, Opuzena... Osim spomenutih događaja, u organizaciji „Pločanskog ljeta“ valja spomenuti izložbu slika, sajam domaćih proizvoda, kazališne predstave, koncert klasične glazbe uz poeziju, internacionalni susret likovnih umjetnika, Beer fest, koncert duhovne glazbe, PloChallenge-Halfmarathon, noć folklora i dr. (URL 29).

7. NASTAVNO OBLIKOVANJE BAŠTINSKIH SADRŽAJA NA PRIMJERU BAŠTINE DONJONERETVANSKOG KRAJA

7.1. Izvanučionička nastava

„Nastava na otvorenom ili izvanučionička nastava, a posebice nastava prirode i društva, u skladu s njenim temeljnim načelima – od poznatog k nepoznatom, jednostavnog k složenom, od bližeg k daljnjem – može se realizirati na brojne načine“ (Anđić, 2007., prema De Zan, 1999:33). Izvanučionička zavičajna nastava, sastavni je dio predmeta prirode i društva i rada svakog učitelja u osnovnoj školi. Nastava u prirodi, obrazovanje i odgoj na otvorenim prostorima, načini su koji su otprije poznati kod poučavanja i učenja. Korijene vuku još iz 17. i 18. stoljeća, iz pedagoških koncepcija Komenskog, Rousseau, Pestalozzija čije su zamisli nastave u prirodi i danas aktualne (Anđić, 2007).

Osmišljen je izvanučionički nastavni sat „U zavičajnom muzeju“ koji sadržava baštinske sadržaje Donjoneretvanskog kraja.

Osnovna škola:		Nastavni predmet:	Priroda i društvo
Učitelj/ učiteljica:	Nikolina Šetka	Redni broj sata:	35.
Razred:	3.	Datum:	

PISANA PRIPRAVA

Udžbenička jedinica:	U zavičajnom muzeju
Domena/koncept:	C. Pojedinac i društvo, A.B.C.D. Istraživački pristup
Ishod:	PID OŠ A.B.C.D.3.1. Učenik uz usmjeravanje objašnjava rezultate vlastitih istraživanja prirode, prirodnih i/ili društvenih pojava i/ili različitih izvora informacija. PID OŠ C.3.1. Učenik raspravlja o ulozi, utjecaju i važnosti zavičajnoga okružja u razvoju identiteta te utjecaju pojedinca na očuvanje baštine.

Razrada ishoda:		PID OŠ A.B.C.D.3.1. prikazuje i analizira podatke; zaključuje PID OŠ C.3.1. uspoređuje društvo u zavičaju u prošlosti sa sadašnjim društvom, komentira sličnosti i različitosti PID OŠ C.3.1. objašnjava i procjenjuje povezanost baštine s identitetom zavičaja te ulogu baštine na zavičaj PID OŠ C.3.1. navodi primjere i načine zaštite i očuvanja prirodne, kulturne i povijesne baštine zavičaja PID OŠ A.B.C.D.3.1.promatra i opisuje PID OŠ A.B.C.D.3.1. postavlja pitanja
Međupredmetna tema:		osr - C 2.4. Razvija kulturni i nacionalni identitet zajedništvom i pripadnošću skupini.
Međupredmetna povezanost:		Likovna kultura: crteži predmeta viđenih u muzeju Likovni problem: linije po toku i karakteru
Vrednovanje:	Vrednovanje za učenje:	Procjena učeničke aktivnosti na izvanučioničkoj nastavi
	Vrednovanje kao učenje:	Učenici/učenice vrednuju vlastite odgovore i korigiraju ih usmeno po potrebi.
	Vrednovanje naučenog:	Kratki nastavni listić

Metode učenje i poučavanja:	metoda razgovora, metoda crtanja i pisanja, metoda demonstracije	
Nastavna sredstva i pomagala:	udžbenik i radna bilježnica *Hrvatski zavičaj,* pribor za crtanje i pisanje, bilježnice, likovne mape	
Mjesto izvođenja:	Učionica, zavičajni muzej	
Literatura:	Udžbenik i radna bilježnica *Hrvatski zavičaj*	
Tijek nastavnog sata:	Dogovor / motivacija / problemska situacija: Dijelim učenike u četiri skupine i objašnjavam im koji će biti njihovi zadaci tijekom izvanučioničke nastave posjeta muzeju. 1. skupina ima zadatak fotografirati učenike i učiteljicu dok obilaze muzej, te fotografirati zanimljive predmete (ukoliko zaposlenici muzeja dozvole) 2. skupina zapisuje u bilježnicu sve bitne informacije koje su čuli prilikom posjeta muzeju 3. skupina ima zadatak nacrtati keramičke posude po promatranju. Crtat će olovkom i koristiti strukturne i konturne crte. 4. skupina ima zadatak napisati sve predmete (skulpture,nakit,novac,staklo...) s kojima su se susreli u muzeju	5 min
	1. Spoznavanje novih nastavnih sadržaja Izvanučionička nastava- dolazimo u muzej „Narona“ koji je udaljen 5km od škole. Na ulazu nas dočekaju muzejski pedagog koji nas provodi kroz muzej, objašnjava nam svaki dio muzeja, opisuju predmete u muzeju. Govori nam o najstarijim stanovnicima koji su se koristili tim predmetima, kako su živjeli, čime su se bavili u prošlosti. Učenici također rado postavljaju pitanja, sve zapisuju i fotografiraju, a jedna skupina crta keramičke posude.	20 min

	2. Završni dio sata Utvrđivanje novih nastavnih sadržaja -Uvježbavanje (učionica): svaka skupina odabere svog predstavnika i on objašnjava koji im je bio zadatak te rezultate tog zadatka -Ponavljanje: učenici u skupini opisuju sve što su zapazili u posjetu muzeju te rješavaju radne listiće koje im je učiteljica pripremila -Provjeravanje: učenici dizanjem ruke odgovaraju na pitanja iz radnog listića te na ploču stavljaju učeničke radove keramičkih posuda	20 min

	Aktivnosti učitelja:	Aktivnosti učenika:
Nastavne aktivnosti:	- dijeli učenike na skupine - objašnjava učenicima da idu u muzej „Narona“ - svakoj skupini dodjeljuje određene zadatke	- razmišljaju na koji način mogu doprinijeti izvanučioničkoj nastavi
	- potiče učenike da aktivno sudjeluju - naglašava im važnost promatranja u obilasku muzeja - potiče učenike da povezuju stečena znanja s novim	- fotografiraju ostale učenike i učitejicu u muzeju - zapisuju najbitnije informacije - olovkom crtaju keramičke posude - zapisuju raznolikost predmeta u muzeju
	- upućuje učenike/učenice na rješavanje zadatka na radnom listiću - potiče učenike/učenice na vrednovanje i samovrednovanje	- rješavaju zadatke na radnom listiću - procjenjuju točnost pročitanih rješenja, samovrednuju svoja rješenja te, po potrebi, dopunjavaju i ispravljaju
	- prati i analizira točnost učeničkih odgovora - vodi bilješke o učeničkim postignućima	- pregledavaju i komentiraju učeničke radove (keramičke posude)
	- upućuje učenike na analizu radova i na samovrednovanje	- objašnjavaju što im se najviše svidjelo na izvanučioničkoj nastavi - osmišljavaju na koji način unaprijediti izvanučioničku nastavu

Plan ploče	
Dodatni zadaci	- istražiti o kulturno-povijesnim spomenicima u svom zavičaju
Prilagodbe za učenike s teškoćama:	- prilagoditi nastavne metode učeniku/ci - prilagoditi nastavne materijale potrebama i mogućnostima učenika
Aktivnosti za rad s darovitim učenicima:	- samostalno izraditi plakat o Arheološkom muzeju „Narona“

U zavičajnom muzeju

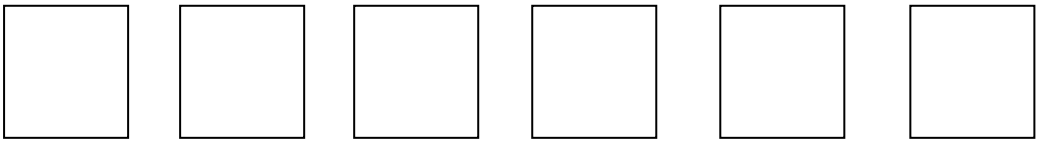

(Slike učeničkih radova)

Nastavni listić

1. U muzeju sam prikupio/la puno informacije? DA NE
2. Muzej kojeg smo danas posjetili naziva se „Arheološki muzej Norin“? DA NE
3. Muzej se nalazi u gradu Opuzenu? DA NE
4. U muzeju sam vidio/la _____, _____, _____, _____, _____.
5. „Narona“ je bilo a) grčko naselje
   b) rimsko naselje
6. Bio/la sam aktivan/na na izvanučioničkoj nastavi? DA NE
7. Volio/ljela bih da češće imamo posjete muzeju? DA NE

7.2. Nastavni projekt

U nižim razredima osnovne škole, jedan od dinamičnijih načina učenja u nastavi prirode i društva je projekt. „Projekt je metoda rješavanja problema koja uvodi učenike u istraživanje i pronalaženje te pisano ili verbalno izvještavanje o istom“ (Reece and Walker, 1994., prema De Zan, 2005:141).

Projektnoj nastavi se daje prednost ispred predavačke nastave zbog usmjerenosti na učenika, koji je aktivni sudionik tijekom procesa učenja. Takav oblik nastave omogućava učenicima stjecanje socijalnog i emocionalnog iskustva, učenje s razumijevanjem, ravnotežu kognitivnog učenja zajedno s unapređenjem manualnih sposobnosti (Thomas, 2000). Bognar i Matijević (2002) smatraju da projekti pridonose razvijanju sposobnosti svakog učenika i njegovoj socijalizaciji unutar grupe. Omogućava da učenik lakše rješava probleme, snalazi se u radu i postaje samostalan. Također učitelj ima zadatak organizirati, na različite načine pomagati i savjetovati učenika.

Budući da su „maškare“ jedna na od najzanimljivijih manifestacija za djecu, ali i odrasle, osmislili smo projekt pod nazivom „Maškare“ koji će se provesti u sportskoj dvorani i u kojem će sudjelovati učenici od 1. do 4. razreda Osnovne škole don Mihovila Pavlinovića zajedno sa svojim učiteljicama. Kroz projekt „Maškare“ želimo osvijestiti djecu da je potrebno njegovati tradicijske običaje, da ih se ne smije zaboraviti. Potrebno je poticati mlađe generacije u sudjelovanju jer ipak o njima najviše ovisi očuvanje i prenošenje kulturne baštine.

1. Pronalaženje teme projekta

U razgovoru s učenicima dolazimo do zaključka da će nam projekt nositi naziv „Maškare“ s obzirom na to da se bližilo vrijeme poklada. Svi učenici su izrazili želju za sudjelovanjem pa smo u dogovoru s učiteljicom likovne kulture odlučili da ćemo pomoću različitih materijala izraditi masku lika kojeg će predstavljati svaki razred. Također ćemo izraditi i plakat te pozvati ostale učenike i učitelje da nam se pridruže na maskenbalu.

2. Određivanje zadaće projekta

„Razumjeti baštinu znači ući u njen komunikacijski kod, u komunikacijsku igru koja u dinamici odnosa oplemenjuje osobnost te ima ključnu ulogu u formiranju kulturnog identiteta. Susret baštine i umjetnosti (likovnosti) ima nenadomjestivu ulogu u kultiviranju dječjeg duha. Komunikacija dijete - baština - likovnost predstavlja za dijete vlastiti način doživljavanja baštine jer likovno izražavanje djeteta uvijek predstavlja snažni odjek dječje duše“ (Kuščević, 2015:479).

3. Planiranje, raspravljanje o pokretanju projekta istraživanja u razredu

Odlučili smo napraviti korelaciju između Likovne kulture i Prirode i društva te spojiti baštinu i likovnost. Učenici zajednički razmišljaju i daju svoje prijedloge o maskama koje će predstavljati svaki razred. Svatko je imao priliku reći svoju ideju. Nakon dužeg dogovora s učenicima, učiteljice iznose ideje svoga razreda. Učenici su došli su na ideju da žele da na maskenbalu svaki razred predstavlja jedan simbol Donjoneretvanskog kraja. Tako su dali ideju da 1. razred budu žabe, 2. razred mandarine, 3. razred neretvanski gusari, a 4. razred Rimljani iz Narone. Kostime žabice i mandarine pravit ćemo od spužve i obojiti je u zelenu i narančastu, a neretvanskih gusara i Rimljana od tkanine.

4. Pripremanje projekta

Učiteljice su sazvale roditeljski sastanak i predložile učeničke ideje za maškare. Dogovorili smo se o materijalu koji je potreban. Također smo zamolili i roditelje koji imaju vremena da se pridruže učenicima i učiteljima u radionici škole kako bi maske bile spremne na vrijeme. Drugi zadatak projekta bio je napraviti plakat. Na satu likovne kulture, svaki učenik je dobio mogućnost da sam sebi osmisli kostim kakav bi želio nositi. Pomoću različitih likovnih tehnika (kolaž, pastelne boje, flomaster, tempere) osmislili su svoje kostime koje će nositi na školskom maskenbalu. Nakon što su sebi osmislili maske, napravit će razredni plakat i pomoću njega prikazati masku koju će imati na školskom maskenbalu te pozvati ostale učenike i učitelje da im se pridruže.

5. Provedba projekta, izvođenje istraživanja

Na radionici smo učenike, zajedno s roditeljima, podijelili u tri skupine. Jedna skupina je crtala šablone na tkanini i spužvi koju su donijeli, druga skupina je imala zadatak rezati tkaninu i spužvu, a treća skupina je lijepila. Potičemo učenike na izradu maski i pratimo njihov rad. Pitamo učenike da objasne koje će sve boje koristiti i upozoravamo ih da paze na sve detalje. Zajedno sa učenicima razgovaramo o maskenbalu i prisjećamo se da je to manifestacija koju tradicionalno obilježavamo svake godine. Na prezentaciji im pokazujemo baštinske sadržaje koji su bitni za njihov zavičaj, koji će im dati motivaciju za izradu maski, ali i osvijestiti ih koliko je potrebno njegovati baštinu i da sami pomoću likovnog izražaja mogu doprinijeti u održavanju tradicijskih običaja.

6. Predstavljanje projekta

Nakon što su učenici, učitelji i roditelji izradili kostime, spremili smo ih u učionicu. Napravili smo plakate pa je došlo vrijeme da ih postavio na veliki pano u hodniku škole kako bi ih svatko mogao vidjeti. Plakate smo također slikali i postavili na internetsku stranicu škole. Cijeli događaj će biti popraćen fotografiranjem i nakon što se završi školski maskenbal, slike će također biti dostupne na stranici škole.

7. Vrednovanje projekta nakon završetka rada

Ovim projektom smo osvijestili učenike o bitnosti očuvanja tradicije i kulturne baštine. Potakli smo ih da aktivno sudjeluju u manifestaciji koja se svake godine odvija u njihovom gradu. Učiteljice su razgovarale s učenicima o projektu, ali i idućim projektima u kojima

učenici žele sudjelovati i u kojima mogu povezati likovnost i baštinu. Učenici komentiraju kostime ostalih učenika i hvale njihov rad i trud. Pitamo učenike ima li nešto što bi drugačije napravili u ovom projektu, potičemo ih da kritički zaključuju i daju svoje prijedloge.

Slika 16. Pokladna povorka

Izvor: URL 30

Slika 17. Pokladna povorka

Izvor: URL 31

Drugi projekt pod nazivom „Sakralni objekti i stećci“ bit će održan s učenicima 3. razreda. Sakralni objekti i stećci važan su dio kulturne baštine Donjoneretvanskog kraja. U Donjoneretvanskom kraju, stećci su najrasprostranjeniji i najbrojniji srednjovjekovni spomenici. Kroz povijest u Donjoneretvanskom kraju izgrađeno je mnogo sakralnih objekata i neki od njih su vrlo značajni povijesno-kulturni spomenici.

1. Pronalaženje teme projekta

Na satu Prirode i društva obrađivala se nastavna jedinica „Naš zavičaj u prošlosti“ u kojoj učenici uspoređuju društvo u zavičaju u prošlosti sa sadašnjim društvom, komentiraju sličnosti i različitosti, procjenjuju i objašnjavaju povezanost identiteta zavičaja i baštine te ulogu baštine u svom zavičaju, navode primjere očuvanja i zaštite prirodne, povijesne i kulturne baštine. S obzirom da je selo Borovci nekoliko kilometara udaljeno od škole, osmišljen je projekt „Sakralni objekti i stećci“ u kojem će se učenici upoznati s primjerom kulturne baštine u svom zavičaju.

2. Određivanje zadaće projekta

Ovim projektom osim formiranja kulturnog identiteta, upoznavanja baštine svog zavičaja, učenici će upoznati sakralni prostor, osjećati se pripadnikom svoje zajednice, naučiti će kako s pobožnošću i poštovanjem obilaziti sakralni prostor.

3. Planiranje, raspravljanje o pokretanju projekta istraživanja u razredu

Napravit ćemo korelaciju Prirode i društva s Likovnom kulturom, Vjeronaukom i Hrvatskim jezikom. Učenici su oduševljeni idejom za projekt i jedva čekaju da se realizira. Župa sv. Nikole u Borovcima sagrađena je u prvoj polovice 14. stoljeća. Stećci i crkva svjedoče o kršćanskoj vjeri i hrvatskom stanovništvu tog kraja. Nakon prezentacije o Borovcima, župi i stećcima, razgovaramo s učenicima koje bi sve zadatke voljeli dobiti u sklopu projekta. Razred se podijelio u tri skupine. Zadatak prve skupine će biti razgovor sa starijim stanovnicima sela Borovci i prikupiti što više starih riječi i dati im današnji naziv. Druga skupina će u obilasku crkve upoznati njezine dijelove, zapisati ih i slikati. Treća skupina će imati zadatak od gline izraditi stećak i ukrasiti ga.

4. Pripremanje projekta

Sazvan je roditeljski sastanak na kojem su se roditelj složili da djeca idu s učiteljicom u selo Borovce, koji su udaljeni 14 km od škole i upoznati su s detaljima projekta. Troškovi prijevoza osigurala je škola. Učenici će osim hrane i pića, trebati ponijeti školsku pernicu, fotoaparat (ukoliko ga imaju), glinu i drvene čačkalice kako bi mogli izraditi stećak. Napominjem učenicima da su svi dobili svoje zadatke, ali da također trebaju pažljivo slušati i zadatke ostalih skupina kako bi kasnije mogli razgovarati o tome.

5. Provedba projekta, izvođenje istraživanja

Autobusom se vozimo do odredišta i razgovaram s djecom o svemu što vide i uočavaju. Kada smo stigli zajedno ponavljamo što je stajalište, a što obzor. Imenujemo strane svijeta te određujemo glavne i sporedne strane svijeta. Razgovaramo što vidimo kada se okrenemo na jug, istok, zapad i sjever. Nakon toga krećemo u obilazak crkve uz pomoć svećenika i jedna od skupina učenika ima zadatak zapisati sve dijelove crkve i slikati ih. Razgovaramo o ponašanju u crkvi. Zatim idemo vidjeti stećke i dok ih razgledavamo jedna skupina učenika pomoću gline pravi stećak, a pomoću drvenih čačkalica ih ukrašavaju. Odlazimo do kuće u kojoj živi stara stanovnica sela Borovci. Razgovarala je s učenicima o zastarjelicama u hrvatskom jeziku, a učenici su trebali pogoditi što koja riječ znači i zapisati ih (npr. bešika – kolijevka, buklija – vrč, ćapati – uhvatiti, ćuko – pas, gumno – livada, ila – jela, kužina – kuhinja, lopar – drvena daska za izvlačenje kruha ispod peke, opanci – obuća od kože ručno rađena, pokripiti – dobiti snagu, sindžir – lanac od željeza, terluci – vunene papuče, vanculeti – marama za glavu). Nakon toga je bilo vrijeme obroka, a vrlo važno je osvijestiti učenike da je obavezno oprati ruke prije i poslije jela.

6. Predstavljanje projekta

Okupljam učenike u krug i učenici u kratkom dogovoru izaberu predstavnika svoje skupine. Predstavnici iznose što smo sve vidjeli, koji su bili zadaci i je li sve uspješno odrađeno. Cijeli projekt je popraćen fotoaparatom i slike će biti dostupne i vidljive na internetskoj stranici škole kako bi roditelji, ostali učenici i učitelji vidjeli kako je projekt osmišljen i uspješno realiziran.

7. Vrednovanje projekta nakon završetka rada

Nakon povratka u školu razgovaram s učenicima o kulturno-povijesni spomenicima i prisjećamo se što smo sve vidjeli u Borovcima. Učenici su razvili svijest o bitnosti provođenja zavičajne nastave i žele da se ovakvi projekti nastave i dalje. Zavičajna nastava ima širok spektar tema i učenike potiče na razmišljanje i kreativnost te da na taj način samostalno uče. Razgovaramo o idućim temama projekta pomoću kojih bi učenici pobliže upoznali svoj zavičaj i iznose svoje ideje.

Slika 18. Stećci

Izvor: URL 32

Predstavljena su dva nacrta projekta, „Maškare“ i „Sakralni objekti i stećci“, koja zbog epidemiloške situacije uzrokovane pandemijom Covid-a 19 nisu mogla biti realizirana. Preuzete su slike pokladne povorke i stećaka, kao primjer slika koje bi bile postavljene na internetsku stranicu škole da je projekte bilo moguće provesti.

8. ZAKLJUČAK

U diplomskom radu pregledno je prikazana i analizirana kulturna baština Donjoneretvanskog kraja u okviru nastave Prirode i društva te je osmišljen izvanučionični nastavni sat i nastavni projekti u koje su uključeni ti baštinski sadržaji.

Margetić (2015) smatra da muzej ima važnu ulogu, kao baštinska ustanova, prenositi znanje o artefaktima koje čuvaju i prezentiraju. Uz stručne djelatnike koji rade u muzeju, bitnu zadaću imaju muzejski pedagozi. U svom radu susrećuse s različitim dobnim skupinama i nastoje svima baštinu učiniti pristupačnom, jednostavnom i zanimljivom, koristeći drugačije metode i pristupe. To je od iznimne važnosti kada u muzej dođe najmlađa populacija koja možda prvi put dolazi u muzej i susreće različite baštinske sadržaje. Dolaskom u kulturne ustanove, posjetitelji polako otkrivaju svijet oko sebe, što je u ovom slučaju svijet baštine. Izborne teme u nastavi Prirode i društva omogućuju korištenje različitih nastavnih metoda kojima učenike potičemo da aktivno sudjeluju u nastavi, u ovom slučaju izvanučioničkoj nastavi.

Bez kulture nije moguć ni život određenog pojedinca jer predstavlja osnovnu antropološku datost. Ako govorimo o odgoju, obrazovanju i kulturi, shvaćamo da primjećujemo međusobnu povezanost. Dijete ili čovjek zajedno sa svojim spoznajama ima moć shvaćanja kulture i prenošenja njezine vrijednosti, samim time i stvarati novu kulturu.

Od velike važnosti je upoznati djecu i mlade s bogatom kulturno-povijesnom baštinom svoje domovine i svoga kraja, zemljopisnim specifičnostima i raznolikostima kako bi mogli čuvati i voljeti svoje nasljeđe. Bitno je odgajati nove naraštaje koji će pridonijeti očuvanju baštine. Svaki učitelj/ica ima za cilj motivirati učenika koji će samostalno istraživati i učiti. Uspješnost učenja i motivacije uvelike ovisi o izboru nastavnih metoda. Kroz radionice, posjete muzeju, projekte i jednodnevne izlete, učenici iskazuju svoje potencijale i interese te osvješćuje etnološke i tradicionalne vrijednosti.

Čovjek stvara kulturu svojim djelovanjem, a kultura gradi čovjekov identitet. Baština predstavlja sliku određene životne zajednice i posljedica je mnogobrojnih, prije svega, povijesnih čimbenika i da bi njezino očuvanje bilo moguće, nužno je primijeniti baštinske sadržaje u odgoju i obrazovanju. Tako će dijete, od svoje najranije dobi, imati potrebu za učenjem, spoznavanjem novih sadržaja, razvijanjem svijesti i ljubavi prema ljepotama koje ima kulturna baština. Kulturnu baštinu i kulturu treba njegovati, održavati je i prenijeti je na mlađe generacije.

Važnu ulogu u odgoja i obrazovanja ima razvitak učeničke svijesti o kulturnim i prirodnim značajkama zavičaja u kojem žive. Kako bi se svijest razvila, potrebno je provoditi zavičajnu nastavu, organizirati projekte i uključivati sadržaje kojim će učenici spoznati specifična obilježja svog zavičaja. Zavičajne teme nisu dovoljno zastupljene u nastavi Prirode i društva, ali ni u drugim nastavnim predmetima. Ona svojim širokim rasponom tema omogućava zanimljivu i kreativnu suvremenu nastavu koja bi primjenjivala različite metode oblika rada i učenja pomoću kojih bi učenici sami istraživali i otkrivali svoj zavičaj i uvidjeli njegove specifičnosti. Ipak, provođenje zavičajnih tema u nastavi uvelike ovisi o učitelju/ici, njihovim afinitetima, kreativnosti i interesu za zavičajnu tematiku.

9. IZVORI I LITERATURA

1. Anđić, Dunja. 2007. Učenje i poučavanje prirode i društva na otvorenim prostorima. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, Vol. 21 No. 3, 7-23.

2. Bebić, J. (1983): Župa Opuzen, Vlastita naklada, Opuzen.

3. Bezić, Bosiljka. 1985. Predromanička crkva sv. Ivana u Podaci. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 25 No. 1, 63-824.

4. Bognar, L., Matijević, M. (2000): Didaktika. Školska knjiga, Zagreb.

5. Cambi, Nenad; Pasini, Uroš, 1980. Antički izvori o Naroni i Neretvi, u: Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka, Metković, 4.–7. listopada 1977., Split, 279-293.

6. Carek, Rut. 2004. Nematerijalna kulturna baština: UNESCO i njegova uloga. *Informatica museologica*, Vol. 35 No. 3-4, 69-71.

7. Curić, Z. (1994): Donjoneretvanski kraj: potencijalni i valorizirani turistički činitelji, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.

8. Curić, Z., Glamuzina N. i Opačić, V. T. (2013): Geografija turizma, Naklada Ljevak, Zagreb.

9. Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebežac, D., Kesar, O. (2011): Turizam - Ekonomske osnove i organizacijski sustav, Školska knjiga, Zagreb.

10. De Zan, I. (2005): Metodika nastave prirode i društva, Školska knjiga, Zagreb.

11. Domines Peter, Pio. 2019. Romanizacija Narone. *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, Vol. 10, No. 10, 2-12.

12. Dragić, Marko. 2007. Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji. *Crkva u svijetu*, Vol. 42. No. 1, 96-117.

13. Dragić, Marko. 2008. Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi. *Crkva u svijetu*, Vol. 43, No. 1, 67-90.

14. Dragić, Marko. 2009. Sveti Nikola u hrvatskoj katoličkoj, tradicijskoj, kulturnoj i filološkoj baštini. *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, No. 5, 35-57.

15. Dragić, Marko. 2009. Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata. *Ethnologica Dalmatica*, No. 17, 5-32.

16. Dragić, Marko. 2012. Velike poklade u folkloristici Hrvata. *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 8/1, No. 8, 155-188.

17. Dragić, Marko. 2014. Metkovska pasionska baština. *Hrvatski neretvanski zbornik*, Vol. 6, 229-247.

18. Drpić, Katarina., Vukman, Marko. 2014. Gastronomija kao važan dio turističke ponude u Hrvatskoj. *Praktični menadžment: stručni časopis za teoriju i praksu menadžmenta*, Vol. 5, No. 1, 62-67.

19. Dugandžić, Žarko. 2013. Demografske značajke župe Baćina od 1870. do 1880. godine. *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, No. 10, 420-450

20. Dumbović-Bilušić, Biserka. *Prepoznavanje i vrednovanje kulturnih krajolika Dubrovačko neretvanske županije*. Zagreb. https://zod.hr/lang/13/user_files/toni/plan%20upravljanja%20dokumentacija/033_kulturni_krajolici_dnz.pdf (22.9.2020.)

21. Dümcke, C., Gnedovsky, M. (2013): The Social and Economic Value of Cultural Heritage: literature review. European Expert Network on Culture. EENC paper.

22. Galić, Jelica. 2011. Regionalizacija Donjoneretvanske delte. *NAŠE MORE: znanstveni časopis za more i pomorstvo*, Vol. 58 No. 1-2.

23. Gavazzi, M. (1991): Godinu dana hrvatskih narodnih običaja. III izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb.

24. Getz, D. (2005): Event Management and Event Tourism, 2nd Edition, Cognizant Communication Corporation, New York.

25. Glamuzina, M., Glamuzina, N. (1998): Problem centralnog naselja u općini Gradac, *Geoadria*, 3, 57-63., Zadar.

26. Glamuzina, M., Glamuzina, N., Bjeliš, S. (2010): Kretanje i struktura stanovništva Metkovačke mikroregije 1948.-2001., *Acta Geographica Croatica*, 36, 85-98., Zagreb.

27. Jeličić-Radonić, Jasna. 1995. Skulptura ranokršćanske crkve iz Castelluma na otočiću Osinju na ušću Neretve. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 35 No. 1, 147-161

28. Jerkić, Matea. 2018. *Maritimna umjetnička baština Donjoneretvanskog kraja od Antike do Austrijske uprave.* Diplomski rad. Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu. Split.

29. Jurić, I. (1989): Metković na razglednicama. Tisak: „MK“, Zagreb.

30. Knežević, Rade. 2008. Contents and assessment of basic tourism resources. *Tourism and Hospitality Management*, Vol. No.1, 79-94. 29.

31. Kolumbić, Mirjana. 2014. Tradicijsko odijevanje urbane Dalmacije. *Prilozi povijesti otoka Hvara*, Vol. 12 No. 1, 251-261.

32. Kostović-Vranješ, Vesna. 2015. Baština - polazište za promicanje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, Vol. 64 No. 3, 439-452.

33. Kovačević, A. (1989): Spomenici kulture općine Kardeljevo, Turistički savez općine Kardeljevo.

34. Kuščević, Dubravka. 2015. Kulturna baština – poticatelj dječjeg razvoja (likovni aspekt). *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, Vol. 64 No. 3, 479-491.

35. Lozica, Ivan. 1979. Metateorija u folkloristici i filozofija umjetnosti. *Narodna umjetnost: časopis za etnologiju i folkloristiku*, Vol. 16 No. 1, 33-51.

36. Macan, T. (1990): Iz povijesti donjeg Poneretavlja; drugo prošireno izdanje, Galerija "Stećak" Klek, Zagreb-Klek.

37. Magaš, D. (2013): *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju, Meridijani, Samobor, Zadar.

38. March, Richard. 1982. Folklor, tradicionalno ekspresivno ponašanje i tamburaška tradicija. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, Vol. 19 No. 1, 119-127.

39. Margetić, Mirjana. *Prvi koraci u svijetu baštine*. Pazin. http://hrmud.hr/sekcija_pedagoga/zbornik_8_2015/267_Margetic_Mirjana.pdf (24.10.2020.)

40. Marić, Ivona. 2015. Pregled hrvatskih novih muzeja, novih stalnih postava i ostalih zanimljivih projekata iz svijeta muzeja u 2015. *Informatica museologica*, No. 45-46, 24-34.

41. Marin, Emilio. 2015. Augusteum Narona. *Art bulletin*, No.65, 85-117

42. Maroević, Ivo. 2002. Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline,* Vol. 10 No. 4, 235-246.

43. Matečić, Ingeborg. 2016. Specifičnosti procesa vrednovanja materijalne kulturne baštine u turizmu. *Acta turistica*, Vol 28 No. 1, 73-100.

44. Mihoci, I.; Vlahović, T.; Bukovec, D. (2014.), Od Zbirke do Muzeja - Prirodoslovni muzej Metković, u: III. kongres muzealaca Hrvatske s međunarodnim sudjelovanjem [ur. Arko-Pijevac, M.; Latinović, S.), Hrvatsko muzejsko društvo: 56, Zagreb.

45. Mišur, Ivo. 2019. Komparativna analiza običaja čuvanja Kristova groba u Dalmaciji i Poljskoj. *Ethnologica Dalmatica*, No. 26, 35-50.

46. Ministarstvo kulture RH (2011), Strategije zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011-2015., Zagreb https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (6.10.2020.)

47. Musulin, Zdravko. 2013. „Jedna lađa rikon plovi...“. *Matka: časopis za mlade matematičare*, Vol. 22, No. 86, 110-115.

48. MZOŠ (2019): *Kurikulumi nastavnih predmeta i međupredmetnih tema*. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. Zagreb.

49. Narodne novine: Službeni list Republike Hrvatske (1992): *Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj,* NN 90/1992 (7.9.2020.)

50. Ožanić Roguljić, Ivana. 2012. Povijesno - arheološke manifestacije (Rimska noć u Naroni, Dani Dioklecijana). *Annales Instituti Archaeologica*, Vol. 8, No. 1, 155-156.

51. Pažin, Zvonko. 2000. Milostinja, molitva, post. Liturgijski sadržaji Pepelnice kao početka korizme. *Bogoslovska smotra*, Vol. 70, No. 3-4, 811-827.

52. Polić, M., Bule-Radaljac T., Mihaljević, I. i Zekaj, M. (2016): *Lokalna razvojna strategija Lokalne akcijske grupe Neretva*, Institut za razvoj i međunarodne odnose, Zagreb.

53. Regan, Krešimir., Nadilo, Branko. *Crkveno graditeljstvo.* http://casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-63-2011-01-10.pdf (5.10.2020.)

54. Rendulić, N. (1974): Regionalni aspekt privrednog razvitka u svjetlu novih ustavnih promjena, *Politička misao : časopis za politologiju*, Vol. 11, No. 3, 102-117.

55. Rihtman-Auguštin, D. (1995): Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi, Golden marketing, Zagreb.

56. Rihtman-Auguštin, Dunja. 1978. Folklor, folklorizam i suvremena publika. *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, Vol. 7-8 No. 1, 21-28.

57. Šetka, Josip. 2018. *Stanje i perspektive razvoja turizma u Donjem Poneretavlju.* Diplomski rad. Odjel za geografiju Sveučilišta u Zadru. Zadar. 86 str.

58. Šunjić, Maja. 2009. Srednjovjekovni nadgrobni spomenici-stećci na lokalitetu Grebine pored Čeveljuše (Plina) kod Ploča, *Opvscvla archaeologica*, 32 (1), 133-166., Zagreb.

59. URL 1: https://www.luka-ploce.hr/o-luci/povijest/ (10.9.2020.)

60. URL 2: http://visitploce.com/hr/povijest-grada-ploca/ (10.9.2020.)

61. URL 3: https://tz-opuzen.hr/povijest-opuzena/razvoj-opuzena-kroz-povijest/# (11.9.2020.)

62. URL 4: https://min-kulture.gov.hr/ (12.9.2020.)

63. URL 5: http://whc.unesco.org/ (12.9.2020.)

64. URL 6: http://adriatic-route.com/ (21.9.2020.)

65. URL 7: https://likemetkovic.hr/ (21.9.2020.)

66. URL 8: https://www.mega-media.hr/ (22.9.2020.)

67. URL 9: https://bus.hr/hrvatska/kulturna-dobra-opcine-slivno/ (23.9.2020.)

68. URL10: http://metkovic.hr/dolina/default.asp?izb=slivno.asp (23.9.2020.)

69. URL 11: https://hr.wikipedia.org/wiki/Smrdan_grad (23.9.2020.)

70. URL 12: https://www.vid.hr/zupavid/sakralni_objekti.htm (5.10.2020.)

71. URL 13: https://www.svilija-metkovic.com/sv-ilija/ (5.10.2020.)

72.URL 14: http://www.arheologija.hr/?p=622 (7.10.2020.)

73. URL 15: https://www.metkovicnet.com/index.php/kultura/item/1498-u-arheoloskom-muzeju-narona-u-vidu-otvorena-gostujuca-izlozba-arheoloskog-muzeja-istre-izrada-i-pecenje-keramike-na-neoliticki-nacin (7.10.2020.)

74. URL 16: http://www.pmm.hr/povijest.asp?lang=hrv (8.10.2020.)

75. URL 17: http://www.pmm.hr/stalni.asp?lang=hrv (8.10.2020.)

76.URL 18: https://www.flickr.com/photos/secretdalmatia/37869266026/in/photostream/ (8.10.2020)

77.URL19: https://hr.wikipedia.org/wiki/Smotra_folklora_%22Na_Neretvu_mise%C4%8Dina_pala%22

78. URL 20: http://narodni.net/bozic-slavljenje-bozica/ (16.10.2020.)

79. URL 21: https://www.vid.hr/zudije/zudije2018/uskrs/(14).html (19.10.2020.)

80. URL 22: https://www.tzmetkovic.hr/hr/gastronomska-ponuda.html (19.10.2020.)

81. URL 23: https://www.tasteatlas.com/neretvanski-brudet/wheretoeat (19.10.2020.)

82. URL 24: http://maratonladja.hr/ (21.10.2020.)

83. URL 25: https://www.croatiaweek.com/20th-anniversary-maraton-lada-in-neretva-this-weekend/ (21.10.2020.)

84. URL 26: https://www.tzmetkovic.hr/hr/dogadanja/item/143-metkovske-ma%C5%A1kare.html (21.10.2020.)

85. URL 27: https://www.vid.hr/images-dogadjaji/2020/rastika1/00.html (22.10.2020.)

86. URL 28: https://tz-opuzen.hr/# (22.10.2020.)

87. URL 29: http://visitploce.com/hr/pocetna/#events (22.10.2020.)

88. URL 30: MetkovicNET - Započeli pokladni dani u Metkoviću 'Malim maškarama', gradonačelnik Milan predao ključeve Grada (25.11.2020.)

89. URL 31: Novost | Dom za odrasle osobe i rehabilitaciju Metković - Hrvatska (dom-metkovic.hr) (25.11.2020.)

90. URL 32: HRVATSKA BAŠTINA – Stećci – Croativ.net (27.11.2020.)

91. Vekić, Ivan., Volarević, Ivan. *Arhitektura područja grada Metkovića*. Metković.

https://www.academia.edu/36137357/Arhitektura_podru%C4%8Dja_grada_Metkovi%C4%87a_od_prapovijesti_do_suvremenog_doba_katalog_izlo%C5%BEbe_pdf (22.9.2020.)

92. Vidović, Domagoj. 2013. Ojkonimija Neretvanske krajine: Imena neretvanskih sjedišta župa. *Croatica et Slavica landertina*, Zadar.

93. Volarević, Ivan. Stećci u Neretvi – Umjetnost i obred. Metković.

https://www.academia.edu/42158959/Katalog_izložbe_Stećci_u_Neretvi_Umjetnost_i_obred_ (21.9.2020.)

94. Vukojević, Ivan. 2019. Urbanističko-arhitektonski sklop Duhanske stanice „Vaga" u Metkoviću; Prostorno-povijesna geneza i problemi suvremene prenamjene. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, Vol. 27, No. 1 (57), 100-117.

95. Zebec, Tvrtko. 2002. Izazovi primijenjene folkloristike i etnologije. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, Vol. 39 No. 2, 93-110

96. Zgaga, Višnja. 2002. Muzej Narona: muzeološki program. *Informatica museologica*, Vol. 33, No. 3-4, 23-30.

10. POPIS GRAFIČKIH PRILOGA

Slika 1. Donje Poneretavlje 4
Slika 2. Jedinice lokalne samouprave u Donjem Poneretavlju 5
Slika 3. Brodovi usidreni u luci Ploče 9
Slika 4. Crkva Male Gospe, Dobranje 15
Slika 5. Slivno – Prović 15
Slika 6. Kula Norinska 17
Slika 7. Smrdan grad 18
Slika 8. Crkva sv. Ilije, Metković 21
Slika 9. Pogled na Augusteum 25
Slika 10. Keramičke posude 25
Slika 11. Kopnena staništa 27
Slika 12. KUD Metković 32
Slika 13. Vidonjske žudije na Uskrs 35
Slika 14. Neretvanski brodet 37
Slika 15. Maraton lađa 39

Slika 16. Pokladna povorka 47
Slika 17. Pokladna povorka 47
Slika 18. Stećci 50

11. POPIS TABLICA

Tablica 1. Površina i broj naselja po gradovima i općinama Donjeg Poneretavlja 6

12. ŽIVOTOPIS

Zovem se Nikolina Šetka. Rođena sam 7. studenog 1996. u Metkoviću gdje sam završila Osnovnu školu don Mihovila Pavlinovića te srednju školu jezičnu gimnaziju Metković. Nakon završetka srednje škole odlučila sam se za Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij na odsjeku za razrednu nastavu u Zadru s pojačanim modulom hrvatskog jezika. Od stranih jezika govorim engleski te poznajem rad u MS Office. Tijekom svog studiranja imala sam praksu u školi s učenicima od prvog do četvrtog razreda, održavala sate i pomagala im u učenju i svladavanju gradiva što mi je donijelo veliko iskustvo za moje buduće zanimanje.